

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 73 (2023), s. 67-84.

Geliş/Received: 11.03.2023

Kabul/Accepted: 06.08.2023

DOI: 10.46955/ankuayd.1263791

(Araştırma Makalesi/Research Article)

OSMANLI DEVLETİ'NDE BOLŞEVİZM ALGISI ve BOLŞEVİK TESİRLER (1917-1922)

PERCEPTION OF BOLSHEVISM AND BOLSHEVİK INFLUENCES IN THE OTTOMAN STATE (1917-1922)

YAŞAR BAYTAL*

ÖZ

1917 Bolşevik Devrimi, Rusya'nın bir iç meselesi olarak doğmuş ve zamanla birçok devleti derinden etkilemiştir. Savaşın başından itibaren Rusya'daki genel durum hakkındaki bilgilere yer veren Osmanlı basını, Devrimin çıkışıyla birlikte Rusya'daki iç durumla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Ancak basın, olayları bütüncül bir yaklaşımla ele almaktan ziyade sulh ve Osmanlı-Rus ilişkileri çerçevesindeki değerlendirmelere daha çok yer vermiştir. Bu durum, Rusya'daki Devrimin temel ideolojisinin anlaşılmasını güçleştirmiştir. İşgale karşı ulusal direnişin başlamasıyla birlikte Bolşeviklerin Anadolu'ya ilgisi giderek artmıştır. İşgalcilere karşı direnen Türk ulusalcıları için Bolşevik yardımlar, kritik öneme sahiptir. Bu yüzden Bolşevik yönetimle iyi ilişkiler kurulmak istenmiştir. Bu süreçte Anadolu'da sola yatkın davranışlar, Bolşeviklerin de etkisiyle yayılma imkânı bulmuştur. Ancak Bolşevik düşünceyi gayri milli bulan Mustafa Kemal Paşa, bu tür davranışların Anadolu'da vücut bulmasına izin vermemiştir. Bolşeviklerle olan ilişkiler, iki müstakil devletin ittifak esasları çerçevesinde yürütülmesine özen gösterilmiştir.

Bu çalışmada Bolşevik Devrimin Osmanlı Devleti üzerinde bıraktığı tesirler üzerinde durulmuştur. Bu tesirlerin, işgal dönemi İstanbul ve Anadolu'daki yansımaları ayrı ayrı ele alınmış; Bolşevik düşüncesinin etkisi ve kapsamı değerlendirilmeye çalışılmıştır. İşgale karşısında Anadolu'da ulusal direnişin başlamasıyla birlikte Bolşeviklerin Anadolu'ya yönelmesinin temel nedenleri yine bu çalışmada ele alınmıştır. Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesinin yankıları sürerken Bolşeviklerin Anadolu'daki faaliyetleri ve sonuçları üzerinde durularak Sakarya Savaşına kadar Türk-Bolşevik ilişkilerinin genel seyri hakkında genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Basını, Bolşevik Devrimi, Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Basını, Sakarya Savaşı.

ABSTRACT

Emerging as an internal issue in Russia, the 1917 Bolshevik Revolution deeply affected many states over time. The Ottoman press, which covered information about the general situation in Russia from the beginning of the war, began to be more involved in the internal situation in Russia with the outbreak of the Revolution. However, the press gave more space to evaluations within the framework of peace and Ottoman-Russian relations rather than dealing with the events with a holistic approach, making it difficult to perceive the underlying ideology of the Revolution in Russia. With the intensification of the national resistance, Bolshevik interest in the Anatolia increased day by day. The aids provided by the Bolsheviks were critically important for Turkish Nationalists who resisted to the invaders. Therefore, they aimed to establish good relations with the Bolshevik government. In this process, left-leaning behaviors in Anatolia found the opportunity to spread under the influence of the Bolsheviks. However, Mustafa Kemal Pasha, who found Bolshevik thought to be non-national, did not allow such behaviors to be embodied in Anatolia. Care was taken to conduct the relations with the Bolsheviks within the framework of the alliance of the two independent states.

This study focuses on the effects the Bolshevik Revolution on the Ottoman State. The reflections of these influences in Istanbul and Anatolia during the occupation period are evaluated separately, with a special emphasis on the impact and scope of Bolshevik thought. The study also dwells on the causes of the Bolshevik involvement in the Anatolia with the onset of the Turkish national resistance to the invasion. Activities of the Bolsheviks in Anatolia as well as their effects are analyzed with emphasis on the general course of Turkish-Bolshevik relations until the Battle of Sakarya.

Keywords: Anatolian Press, Bolshevik Revolution, Mustafa Kemal Pasha, Ottoman Press, Sakarya Battle.

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ybaytal@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2214-3013.

Extended Abstract

The Bolshevik Revolution is one of the significant events taking place in the middle of the First World War and affecting the world in several ways. To date, many studies have been carried out to examine the emergence and course of the revolution in academia and popular history. Various scientific activities have been organized in universities to understand the Bolshevik thought and analyze the Marxist philosophy. In spite of all these studies and investigations, some unknown facts about the revolution have come to the light as new information about the revolution has been obtained. Although the outbreak of the revolution was at the top of the world agenda, it was at first seen and interpreted as an internal matter of Russia. Therefore, rather than what the Revolution would bring to the world, the question of what kind of change would occur in Russia and how the course of the war would be affected was the subject of interest in the beginning. Yet, with the Bolsheviks strengthening their power in Russia and then publishing some principles, the perspective towards Russia changed. There was an interest in what exactly the Bolsheviks wanted to do and efforts were spent to take precautions against the Bolshevik Russia. Especially with the emergence of the economic principles of the Bolsheviks, the liberal and capitalist world led by England was frightened of this and they were prompted to take precautions against the Bolsheviks. Meanwhile, the two enemy states of the war, England and Germany started to make statements blaming each other. Anti-Bolshevik and later anti-communism thought began to gain ground in this process and Bolshevik hostility began to be fueled.

Pressurized by the hardships of the war, the Ottoman State that at first perceived the Bolshevik Revolution positively thought that this could be a great opportunity to get rid of its arch-enemy, Russia. A deep admiration for the Bolsheviks aroused in the Ottoman public, especially with the disclosure of secret treaties by the Bolsheviks. However, the question of whether their claims over Ottoman lands would continue or not was always kept in mind, forcing the Ottoman government to act cautiously. Consequently, the Ottoman press tried to be careful and cautious while describing the situation in Russia when basing it on foreign agencies. However, its political attitude towards the Bolsheviks changed after getting defeated in the First World War with its allies and signing the Armistice of Mudros.

After the occupation of Anatolia by the Entente forces and, therefore, the start of National Struggle for the liberation of Anatolia, the Ottoman administration displayed a hostile attitude towards the Bolsheviks while using an anti-Bolshevik and anti-communist propaganda as a weapon against the struggle in Anatolia. The first relations between the nationalists resisting the invasion of Anatolia and the Bolsheviks in Russia started in this critical period, just before the Battle of Sakarya, and initiatives were launched by the Turkish Grand National Assembly to fight together against anti-imperialism. Changing its attitude with the occupation of Anatolia and the following nationalist struggle there, the Ottoman press, which tried to explain the situation in Russia objectively in the first year of the revolution, started to make statements based on the view of the Entente Powers. In the meantime, the Anatolian press highlighted the anti-imperialism aspect in the relations with the Bolsheviks, covering struggles of the Bolsheviks against the imperialist Western.

Bolsheviks, who wanted to ensure their own administration in Russia and open up to the world, supported the struggle against the imperialists under the leadership of Mustafa Kemal Pasha and wanted to spread the idea of Revolution in Anatolia. Therefore, the relations have shown a balancing nature for both sides rather than acting cautiously and together, even though they started with anti-imperialist rhetoric. Mustafa Kemal Pasha and his friends, who were on the verge of a critical war, thought that relations with the Bolsheviks should be started as soon as possible, as they urgently needed help from Russia. Meanwhile, the Anatolian press took a position praising the Bolsheviks and describing the struggle against imperialism rather than discussing the principles of the revolution objectively. The Revolutionary administration in Russia, on the other hand, took advantage of this situation and wanted to use Anatolia as a springboard for Bolshevik expansionism. That's why, while evaluating the Turkish-Russian relations before the Sakarya War, unlike other periods, a multi-dimensional perspective on political, social, ideological and cultural issues should be adopted. In this study, all these have been discussed by making use of first-hand sources and serious academic studies. Accordingly, this subject has been examined and evaluated through the Ottoman press, the Anatolian press, the Parliamentary Minutes and the academic studies. In addition, this study aims to reveal the political maneuvers and moves of Mustafa Kemal Pasha as well as their results in a period when Anatolia witnessed a lively leftist action. Also, the moves of the Bolsheviks against Mustafa Kemal Pasha and their results were focused on through the available sources. Finally, this study also seeks to examine the role of Turkish-Russian relations starting before the Battle of Sakarya in the victory of the War of Independence and later in the achievement of national independence.

Giriş

Günümüze kadar Bolşevik Devrimi hakkında birçok makale ve kitap yayınlamıştır. Devrimin beklenmedik bir şekilde ve zamansız ortaya çıkmış olması çeşitli şüpheleri ve tereddütleri beraberinde getirmiştir. Devrimin ilk yılında farklı bloklarda yer alan devletler, özellikle İngiltere ile Almanya Devrimin çıkışına dair faileri aramaya ve birbirlerini suçlamaya çaba gösterdiler. Devrimin İngiliz tertibi mi? yoksa Alman tertibi mi? olduğu, çokça tartışılmıştır.¹ Devrimin, Rusya'nın iç meselesinin bir yansıması olabileceğine dair tartışmalar, bu süreçte başlamış ve Rusya'daki olaylar yakından takip edilmeye çalışılmıştır. Rusya'daki iç çatışmalar ve genel durum hakkındaki bilgiler, dünya basınıyla birlikte Osmanlı basınında yer almaya başlamıştır. Bolşeviklerin çarlık rejimini sona erdirmesi ve Rusya'da yeni rejimin tesis edilmesine yönelik çabalar, yine basının yakın takibi altındaydı. Bolşeviklerin, belli bir istikrarı ve düzeni sağladıktan sonra yayılmacı politika gütmeleriyle birlikte Avrupalı devletler, harekete geçmiştir.² Ekonomide, siyasi ve sosyal hayatta Bolşevik hedeflerin tam olarak belirmesiyle birlikte Avrupalı güçlerin özellikle İngilizlerin Devrime kuşkuyla bakmasına neden olmuştur. Bu süreçte, anti-Bolşeviklik veya anti-komünizm silahı, Bolşevik yayılmacılığının önündeki en büyük engellerden biri olarak durmaktaydı.³ Bir süre sonra anti-Bolşeviklik silahı, mazlum milletlerin yanında olduğunu beyan eden Bolşeviklerin anti-emperyalizm propagandasıyla çatışmış ve ideolojik yayılma imkânı bulmuştur.

Rusya'daki devrim hareketlerini yabancı haber ajansları üzerinden takip etmeye çalışan Osmanlı Devleti, Devrimin dünya barışına giden süreci başlatacağına inanmıştır.⁴ Osmanlı'nın umut beslediği barış gerçekleşmiş fakat aynı yıl içinde Osmanlı Devleti'nin çöküşünü ve fiili olarak yok olmasını amaçlayan Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.⁵ Bu süreçte işgaller başlamış ve İstanbul hükümeti, işgalcilerin yönlendirmesiyle karşı karşıya kalmıştır. İşgallere karşı ulusal direnişin başlamasıyla birlikte Osmanlı topraklarında Bolşeviklerle ilgili iki farklı anlayışın doğmasına ve bununla ilgili siyasi davranışın oluşmasına neden olmuştur. Bu iki başlılık, işgallerin derinleşmesiyle birlikte iyice artmış ve Bolşevik yönetim ile Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin buluşması, bu süreçte gerçekleşmiştir. İlk başlarda Bolşeviklerle ilişkiler, şüphe ve tereddüt içerisinde başlamış, daha sonra belli bir düzene girmiştir. Anadolu'nun Bolşevik tehlikeye maruz kaldığına dair propagandalarına karşın, bağımsızlık düşüncesinin altın anahtarı olarak görülen anti-emperyalist söylemler, bu dönemde Anadolu basınında sıkça kullanılmıştır. Fakat Anadolu'daki sol oluşumlar, gözden kaçmamış bununla ilgili düşüncenin kök salmasının önüne geçecek birtakım tedbirler alınmıştır.

Bütün bu anlatılanlar göz önüne alındığında Bolşevik Devrimi, Devrimin ortaya koyduğu düşünceler ve bu düşüncelerin Türkiye'deki yansımaları üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış, pek çok kıymetli eserler yayınlanmıştır. Fakat Bolşevik Devrimiyle ilgili yayınlanmış olan birçok eserde bu konuya dair detaylı bilgiler verilerek incelenmesine rağmen, Osmanlı Devletine olan çok yönlü etkisi fazla sorgulanmamıştır. Osmanlı ve Anadolu basınında yer alan haber ve yazıların değerlendirilerek Osmanlı topraklarındaki Bolşeviklik algısının tahlil edilmiş olması, bu çalışmayı diğerlerinden ayırmaktadır. Devrimin ideolojik amacından arındırılarak anti-emperyalist söylemlerle işgale karşı direnmenin sloganı haline nasıl getirildiği, yine bu çalışmayı özgün kılan nedenlerden bir diğeridir. Çalışmayı özgün kılan bir başka husus ise; Osmanlı basını ile Anadolu basınında çıkan haber, yazı ve değerlendirmelerin yanı sıra arşiv belgeleri, hatırat ve farklı görüşleri temsil eden eserlerin bir arada verilmiş olmasıdır. Bu çalışmada kaynaklar, karşılaştırmalı şekilde ele alınmış ve Bolşevik düşüncenin İstanbul ile Anadolu'daki tesirleri, ayrı ayrı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1- Bolşevik Devrimi ve Osmanlı Devleti

Hiç kuşkusuz dünya tarihini derinden etkileyen önemli olaylardan biri, 20. Yüzyılın hemen başında meydana gelen Bolşevik Devrimidir. Çarlık Rusya'sının bir iç meselesi olarak başlayan Devrim hareketleri, zamanla etkisini siyasi, sosyal ve iktisadi olarak göstermeye başlamıştır. Devrimin çıkış nedeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunun en önemli nedeni; birçok ülkenin, Rus Devrimiyle ilgili yeterince bilgiye sahip olmadan kendi siyasi pencerelerinden Rusya'daki olayları, yorumlamış olmalarıydı. Özellikle Avrupa ülkelerinin, Devrimin çıkış nedenini bir yerlere bağlama ve hatta suçlu arama düşüncesi, Devrim hareketlerinin yayılmasıyla birlikte ön plana çıkmıştır. Rusya'daki devrim hareketlerinin başarıya ulaşmasından sonra ise,

¹ "İngiliz Entrikalari", *Tanin*, 21 Mart 1917, 4; "İngiltere ve Rus İhtilali", *Tanin*, 4 Nisan 1917, 1.

² Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, 13.

³ Uygur Kocabaşoğlu-Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, 176, 277.

⁴ Ahmet Gündüz, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/ 1, 2005, 11.

⁵ *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, (BOA) Hariciye Siyasi, HR.SYS, 2563/7, (M. 30.10.1918).

tartışılan ve endişe duyulan konu, Devrimin muhtemel sonuçlarıyla ilgilidir. Devrimin sonuçları karşısında nasıl bir tavır takınılacağı konusunda çoğu devletin herhangi bir öngörüsü mevcut değildi. Aynı bu belirsizlik Rus halkı için de geçerliydi. Bu dönemde Rusya'daki Devrim hareketlerinin bir rastlantı sonucu meydana gelmediği; hatta planlandığına dair görüşler, ileri sürülmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak Avrupa ülkeleri arasında Rus Devrimini bir yerlere bağlama düşüncesi ön plana çıkmıştır. İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği devletlere göre; savaşın ortasında devrim yapmak düpedüz suçtu ve bunun karşısında sıkı önlem alınması gerekmektedir. Ancak Avrupalıların burada göz ardı ettiği konu; Rusya'da olup bitenleri, çoğunlukla temas halinde oldukları yönetici sınıf üzerinden değerlendirdiklerinden Devrim hareketlerini tam olarak anlayamamış olmalarıydı.⁶

Bolşevik Devrimiyle ilgili Avrupalı devletler tarafından yapılan manipülatif açıklamalara rağmen, Devrimin çıkış nedeni büyük oranda ekonomik sebeplere dayandırılmıştır. Rusya'nın içinde bulunduğu kötü ekonomik durum, Devrim hareketlerini tetiklemiş olabileceğine dair yorumlar, bu dönemde sıkça yapılmıştır. Devrimden önce İngiliz ve Fransız sermayedarları tarafından kuşatılmış olan Rusya ekonomisi, bir belirsizliğin girdabına sürüklenmiştir. Özellikle enerji ve maden yatakları başta olmak üzere ülkenin birçok verimli kaynaklarını elinde tutan bu sermayedarlar, Rusya ekonomisini giderek kontrolleri altına almışlardır. Bunun yanı sıra I. Dünya Savaşının getirmiş olduğu ağır koşullar ve istihdam için gereksinim duyulan sermayenin yabancıların tekelinde olması, büyük oranda Rusya'da bir belirsizliğin ortaya çıkmasına ve ardından Ekim Devriminin patlak vermesine neden olmuştur.⁷

Elbette Fransız İhtilali sonrasında başlayan ve o dönem Rusya'nın da müdahil olduğu Avrupa'daki işçi hareketlerinin, Rus Devriminin ortaya çıkmasında önemli payı olduğunu burada vurgulamak gerekir.⁸ 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Çarlık rejimine karşı bir siyasi güvensizlik ve hoşnutsuzluk ortamı zaten oluşmuş durumdaydı. Bütün bunlarla beslenen fikir hareketleri, ekonomideki kötü gidişat ile birleşince Rusya'daki olayları kamçulamış ve böylece devrim kaçınılmaz olmuştur.⁹ 1905 yılında başarısız ihtilal kalkışmasından sonra Rusya'nın toplumsal yapısı, zaten onarılamaz bir hal almış ve güvensizlik had safhaya ulaşmıştır.¹⁰ Aynı tarihlerde Çar ailesini etkisi altına alan ve yönlendiren papaz Rasputin'in Rus yönetimi üzerindeki etkisinin giderek artmasıyla birlikte, halkın yönetimden uzaklaşmasına ve nefretine yol açmıştır.¹¹ Bu yüzden Çarlık idaresindeki Rusya'da yer yer bölgesel ayaklanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.¹² Bir süre sonra bu ayaklanmalar, toplumun farklı kesimlerini harekete geçirmiş ve böylece Rusya'da büyük kıyam (kalkışma), yani 1917 Devrimi, gerçekleşmiştir. Devrim sonrası Bolşevikler, ülke yönetimini bu ayaklanma sonucu ele geçirmiştir.

I. Dünya Savaşının ortasında meydana gelen büyük kıyam ya da Bolşevik Devriminin, sıradan bir olay olmadığı anlaşılmış ve Avrupa'daki Devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de geniş yankı uyandırmıştır. Bu süreçte dünya basınıyla birlikte Osmanlı basını, Bolşevikleri yakından takip etmeye ve Rus Devrimi hakkında elde edilen bilgilerden yola çıkarak haberler yapmaya başlamıştır. Ancak bu bilgiler, Berlin ve Viyana haber ajanslarına dayandırılarak aktarılmış olduğundan pek sağlıklı değildir. Yabancı haber ajanslarının savaş sansürü yanında Osmanlı yönetiminin ayrıca uygulamış olduğu sansür nedeniyle Bolşeviklerle ilgili haberlerin tamamına erişilmesini güçleştirmiştir. Dolayısıyla tüm engellerin aşılarak Bolşevik Devrimiyle ilgili tam ve

⁶ Rusya'da Çarlığın yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkabilecek siyasal ve dinsel boşlukta anarşi ortamının doğma ihtimali giderek artmıştır. Bu ortamda aşırı uçların peşinden koşma ve mutlak olana ihtiyaç duyma gibi çeşitli eğilimler, baş gösterme ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Bolşevikler, ülkede kendi iktidarlarını bir an önce tesis ederek toplumu bir arada tutma çabasına girmiştir. Pierre Gilliard, *Son Çariçev Aleksey Romanov'un Eğitmeninden Rus Sarayında On Üç Yıl*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2018, 151.

⁷ Bolşeviklere yakınlığıyla bilinen Yeni Dünya gazetesi; Rus Devriminin Avrupa'nın aşırı hırs ve ferdiyetçiliği yüzünden meydana geldiğini, işçilerin evine bir lokma ekmek dahi götüremeyecek kadar düşkün bir vaziyette olduğunu yazmıştır. Bu bağlamda işçi sınıfını ön plana çıkaran gazeteye göre; Rusya'daki amelenin, artık her şeyin kıymetini para yerine işçi ve emek ile ölçülebilir olmasını istediklerini; bu gerçekleşmeyince sabrı tükenen işçilerin harekete geçtiğini ve Bolşevik isyanının meydana geldiğine dair açıklamalara yer vermiştir. "Bolşevik Haberler", *Yeni Dünya*, 32, 11 Ekim 1920, 2.

⁸ 1830'lu yıllarda Avrupa'da meydana gelen siyasi karmaşayı fırsata çevirmek isteyen Rusya, sık sık Avrupa içişlerine müdahale etmeye başlamıştır. Hatta Çar I. Nikola, Avrupa içişlerine müdahaleyi Rusya'nın hakkı olarak görmüş, bu amaçla 1830 İhtilali ile bozulan asayişiyeniden sağlamak amacıyla Fransa ve Belçika'ya bir sefer hazırlığı dahi yapmıştır. Ancak dokuz aydan fazla süren Lehistan isyanı nedeniyle bu müdahale gerçekleşmemiştir. Bu nedenle Avrupa ve Rusya arasındaki mücadeleyi ifade etmek üzere İhtilal ve Rusya deyiimi, uzun süre gündemde kalmıştır. Dö Monzi, *Bolşeviklik*, Çev. Haydar Rifat, İstanbul: Sanayiinefise Matbaası, 1932, 22-24.

⁹ Nil Türker Tekin, "Türkiye'deki İlköğretim ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Rus İmajı", *Toplumsal Tarih*, 216 (Aralık 2011), 86.

¹⁰ Rex A. Wade, *Rus Devrimi 1917*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 31.

¹¹ "Rusya'da Mazlum Kuvvetler", *Tanin*, 22 Mart 1917, 2.

¹² Dö Monzi, *Bolşeviklik*, 73; Tekin, "Türkiye'deki İlköğretim ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Rus İmajı", 86.

doğru bilgilere ulaşmak, devrimin ilk yılında pek mümkün olmamıştır.¹³ I. Dünya Savaşının başından itibaren Rusya’da bir şeylerin ters gittiğini sezmiş olan Osmanlı basını, savaşın başından itibaren Rusya’yla ilgili haberlere sıkça yer vermiştir. 1915 yılından itibaren İkdam, Sabah ve Tanin gibi dönemin önde gelen gazeteleri; Rusya ile ilgili haber yaparken Rusya’nın çok kötü durumda olduğunu altını çizmişlerdir. Rusların bu duruma nasıl düştüğünü haber yapan gazeteler¹⁴, Rus kuvvetlerinin askeri mukavemetlerinin giderek zayıfladığına dair bilgileri, Osmanlı kamuoyuyla paylaşmıştır.¹⁵ Osmanlı basını, Rusya’da olup bitenlerin sıradan bir olay olmadığını anlamış ve Devrime yönelik ilk sezgilerini bu tür bilgiler üzerinden aktarmaya çalışmıştır.¹⁶

5 Haziran 1917 tarihinde İkdam gazetesi, Rusya’daki olayların tehlikeli bir boyuta ulaştığını yazmış ve “Memleket Anarşistlerin Elinde” başlığıyla verdiği haberde şu bilgileri okuyucularıyla paylaşmıştır:

“...bazıları tüfek revolver, kama ve el bombaları ile musallah olan bir anarşist grubu ellerinde “kahrolsun me’murlar!” “kahrolsun sermayedarlar!”, ‘yaşasın sosyalizm, ihtilal, komünizm’ ibareleri muharrer bayraklar olduğu halde güpegündüz Petersburg’un en büyük caddesi olan Nevsky Prospekt’de ve sair caddelerde nümayişler yapmışlardır...”¹⁷

Aynı gazete, İhtilal fikirlerinin Rusya dışına da taşıdığını yazarak İtalya’nın Milano şehrini buna örnek olarak göstermiştir. Bu şehirde devrim hareketlerine benzer eylemlerin baş gösterdiğini yazan İkdam gazetesi, Devrimin sadece Rusya ile sınırlı kalan bir olay olmadığı vurgusunu yapmıştır.¹⁸

Tanin gazetesi ise, Rus Çarıçesi’nin tevkif edilmesi sırasında yaşanan olayları şu şekilde aktarmıştır:

“...bidayette saray kuvve-i muhafazası Çarıçe’yi tevkif edecek erbab-ı ihtilale karşı mukavemet göstermek istemiş ise de erbab-ı ihtilalin, sarayı top ile bombardıman edecekleri yolunda tehdidatta bulunmaları üzerine kuvve-i muhafaza teslim olmuştur. Çarıçe sarayın abluka edilmesini anladığı zaman tesirattan ağlamıştır. Ma’haza nezdine çıkan heyet-i mebusayı kemal-i vakar ve sükûn ile karşılamış ve kendisine İmparatoriçe nazarı ile değil hasta çocuğunun bakıcısı nazarıyla bakılmasını rica etmiştir... kendisi bütün dostları tarafından terk edilmiştir. Yanında hasta oğluna bakacak bir tabip bile bulunmuyor. Bu sebeple (Duma) meclisi suret-i mahsusada bir doktor göndermeye mecbur olmuştur...”¹⁹

Bütün bu örnekler gösteriyor ki Osmanlı basını, Rusya’da meydana gelen bu olaylar sonrası, Çalık yönetimindeki Rusya’da, bir çöküş yaşandığı ve eski yönetimin artık onarılamayacak bir hal aldığını yazarak Devrim hareketleri sırasında yaşanan olaylar üzerinden Rusya’nın içinde bulunduğu durumu tahlil etmeye çalışmıştır.²⁰

Osmanlı yönetimi, Nisan 1917 yılı başından Ekim İhtilalinin gerçekleştiği tarihe, yani miladi takvime göre Kasım ayı başlarına kadar Rusya’daki olayları anlamaya ve anlamlandırmaya çaba göstermiş; önlem almaktan ziyade olayları takip etmekle yetinmiştir. Bu süreçte Rusya’daki olaylar, daha çok basın üzerinden takip edilerek değerlendirilmiştir.²¹ Osmanlı basını, Rusya’da savaşın başından itibaren bir şeylerin ters gittiğini sezmiş, fakat bunun ne anlam ifade ettiğini tam olarak kestirememiştir. Dolayısıyla 1917 yılı başından itibaren Rusya’da meydana gelen olaylara ilişkin çıkan gazete haberleri, daha çok sezgilere dayalı olarak aktarılmıştır. İlk başlarda savaşın ortasında sıkışmış bir vaziyette olan Osmanlı Devleti için Rusya’daki olaylar, Osmanlı yönetimi tarafından hayra alamet olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Rusya’da meydana gelen bu karmaşa nedeniyle

¹³ Kocabaşoğlu, Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, 37.

¹⁴ “Ruslar Vahim Halde”, *Sabah*, 8 Haziran 1915, 1; “Ruslar Parasız”, *İkdam*, 11 Şubat 1915, 1.

¹⁵ Rus ordusundaki sahtekârlık olaylarından bahseden basın, özellikle rüşvet olaylarının had safhaya ulaştığını; bu da ordudaki disiplin ve itaati zorlaştırdığını yazmıştır. “Harbi Umumi Haberleri”, *Tanin*, 16 Ağustos 1916, 1.

¹⁶ Sabah gazetesi, 1915 yılından itibaren “En Son Haberler” başlığıyla yayınladığı yazılarda; Rus ordusundaki durumun pek iç açıcı olmadığından bahsetmiştir. Özellikle ordudaki isyan hareketlerinden bahsederken çok detaylı bilgilere yer veren gazete, bu isyanların Rusya’nın dâhili yapısını nasıl etkilediğini sorgulamaya çalışmıştır. “En Son Haberler”, *Sabah*, 9 Şubat 1915, 3.

¹⁷ “Memleket Anarşistlerin Elinde”, *İkdam*, 5 Haziran 1917, 1.

¹⁸ “Çar’ın İstifası”, *İkdam*, 17 Mart 1917, 1.

¹⁹ Rus İhtilali (Çarıçe Tevkif Edilmiştir), *Tanin*, 25 Mart 1917, 1.

²⁰ “Rusya’da Azim İhtilal Kopmuştur”, *İkdam*, 16 Mart 1917, 1.

²¹ Osmanlı basınında Bolşevik Devriminin ortaya çıkışıyla ilgili ilk haberlere 16 Mart 1917 tarihinden itibaren rastlamak mümkündür. Bu tarihte verilen haberlerin çoğu, Rusya’daki eylemler ve eylemlerin özellikleriyle ilgiliydi. Daha sonraki günlerde ise; Rusya’daki yeni hükümetin programı, Batılı Devletlerin Devrime yönelik tavırları ve açıklamalarına yer verilmiştir. “Rusya’da Azim İhtilal Kopmuştur”, *İkdam*, 16 Mart 1917, 1; “Rus Hükümetinin Programı-Yeni Naibin Feragati”, *Tanin*, 19 Mart 1917, 1; “Lloyd George’nin Beyanati”, *Tanin*, 22 Mart 1917, 1.

Osmanlı ordusu, Kafkas cephesinde rahat bir nefes almış; İstanbul ve boğazlar ise, Rus tehdidinden kurtulmuştur.²²

Diğer taraftan Bolşevikler savaştan çekilirken Çarlık dönemine ait gizli antlaşmaları ifşa etmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin Sovyet yönetimine olan ilgisi ve kredisi artmıştır. Taze bir güven ortamı yaratan Bolşevikler, bu bağlamda Osmanlı Devleti'ni etkilemeyi başarmıştır. Osmanlı basını, 27 Kasım 1917 tarihinden itibaren yaptığı haberlerde gizli anlaşmalara geniş yer vermiş; Osmanlı Devleti'nin gizli anlaşmalarla nasıl paylaşıldığı konusunu gündeme taşımıştır.²³ Bu yüzden Bolşeviklere karşı bir hayranlık kendiliğinden oluşmuştur.

Ayrıca Lenin'in; "Milletlere özgürlük" vaatleri, Osmanlı Devleti tarafından çok olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır. Zira bu vaatler, Rusya Türklüğünün bağımsızlığa kavuşması yönünde umutların yeşermesine neden olmuştur. Bu yüzden İstanbul ve Anadolu basınında Rusya Türklüğünden bahseden yazı ve şiirlere yer verilerek Kafkasya ve Türkistan'ın kurtarılması için kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁴ Bu bağlamda Ziya Gökalp, 1917 yılında Rus Çarlığının çözülmesiyle beraber, Orta Asya ve Kafkaslarda yaşayan halkların özgürlüklerine kavuşacaklarını ve böylelikle Türk birliğine giden yolun açılacağına inanmış, bu doğrultuda bir şiir dahi kaleme almıştır. Gökalp'in 4 Nisan 1918 tarihinde "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı" başlığıyla yayınlamış olduğu makalede ise; Rus Çarlığının yıkılmasıyla birlikte gelecekte Turan Devletinin doğacağına işaret etmiştir.²⁵

Fakat başlarda olumlu karşılanan Rus Devriminin nasıl bir seyir izleyeceği ve olayların nereye varacağına dair birtakım bilinmezlikler, zamanla 1917 Devrimine şüpheyle bakılmasına neden olmuştur. Bu bilinmezlik, Osmanlı yönetimini tedirgin etmiş ve Bolşevik yönetime karşı net bir tavır alınmasını geciktirmiştir. Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya'nın Bolşevikler konusundaki tutumunun net olmayışı da Osmanlı yönetiminin böyle bir politika izlemesinde etkili olmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Rus Devrimine karşı uzun süre bekle gör siyaseti izlemiştir. Bütün bunlar yanında Bolşeviklere karşı net bir siyasi tavır gösterilememesinin başka nedenleri de vardır. Her şeyden önce Bolşevik yönetimin içinde bulunduğu siyasi belirsizliktir. Zira Rusya'daki Amele ve Asker Sovyetler'in talepleri yanında Lenin, Troçki ve Zinoviev gibi yeni isimlerin talepleri, Rusya'yı yeni bir çatışmanın içine sürüklemiştir.²⁶ Lenin ve diğer Bolşevik liderlerin barış, eşitlik ve özgürlük gibi talepleri, bir düsturdan ziyade dünya ihtilaline götüren bir sürece neden olacağı düşünülmeye başlamıştır. Bu bağlamda Lenin ve diğer Bolşevik önderler, Rusya'da başlayan ihtilalin, Almanya, Fransa ve hatta İngiltere'ye kayacağını ve böylece sosyalizmin başarıya ulaşacağına inanmışlardır. Lenin tarafından sıkça kullanılan; "Alman İhtilali gerçekleşmezse biz mahvoluruz" sözü, aslında bu durumu açıkça ifade eden bir söz olarak yer almıştır.²⁷

Rusya'nın harp ile sulh arasında yapacağı bir tercih, Osmanlı Devletini doğrudan etkileyeceğinden Osmanlı yönetiminin Rus Devrimine olan ilgisi, oldukça fazla olmuştur.²⁸ Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya'nın Rus devrimine yönelik tutumu ve Alman sosyalistlerinin Rus Devrimiyle birlikte sulhun sağlanacağına dair düşünceleri, basında sıkça yer almış ve Osmanlı yönetiminin sulhun sağlanacağına dair umutları artmıştır.²⁹ Ancak bu süreçte İngiltere'nin, Devrimin sulh getirmeyeceği yönündeki açıklamaları, Osmanlı yönetimini hayli tedirgin etmiştir. Konuyla ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanının Avam Kamarasındaki beyanatına yer veren Tanin gazetesi; "Rus İhtilalinin sulh yapmak için değil, bilakis harbe daha büyük bir şiddetle devam etmek maksadıyla tertip edildiğini" yazmıştır.³⁰ Aynı gazetenin bir başka haberinde; İngilizlerin ilk başlarda Rus İhtilalcilerini desteklediğini; buradaki amaçlarının Devrim yoluyla Rusya'da yeni kuvvetler

²² Zafer Toprak, "Ekim Devrimi Osmanlı-Türk Basınında Lenin", *Toplumsal Tarih*, 287 (Kasım 2017), 72; Gündüz, "1917 Bolşevik İhtilâlinin", 8.

²³ Osmanlı basını, çarpıcı başlıklarla gizli antlaşmaların ifşa edildiğini kamuoyuna duyurmuştur. Troçki'nin bütün askeri komitelere, amale ve köylü meclisine gönderdiği telgrafa yer veren Tanin gazetesi, Bolşevikler sayesinde artık gizli anlaşmaların sona erdiğini, emperyalistlerle mücadele döneminin başladığını yazmıştır. "Lenin Hükümeti Gittikçe Kuvvetleniyor", *Tanin*, 28 Kasım 1917, 1; Bütün Hırslar ve Rezaletler Meydana Çıktı", *İkdam*, 30 Kasım 1917, 1; "Gizli Muahedemelerden Bir Yaprak", *Sabah*, 29 Kasım 1917, 1.

²⁴ Mustafa Gül, "Bolşevik İhtilali Sırasında Kırgız-Kazak Öğrencilerin Osmanlı Hükümeti'ne Sundukları Bir Beyanname", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/ 31, (Mart 1995), 49-50.

²⁵ Nizam Önen, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, 135-136.

²⁶ "Lenin Hükümeti Gittikçe Kuvvetleniyor", *Tanin*, 28 Kasım 1917, 1; "Rus İhtilal-i Kebiri", *Tanin*, 29 Mart 1917, 1.

²⁷ Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, 13.

²⁸ Meclis-i Mebusanda sulh konusu gündeme geldiğinde bazı vekiller, bunu heyecanla karşılamışlar ve Rus devriminden övgüyle bahsetmişlerdir. Zaten 1917 yılında Osmanlı için Bolşevik Devriminden çok devrimle birlikte oluşan sulh düşüncesi, daha çok önemli hale gelmiştir. *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 1, 1 Aralık 1917, 67.

²⁹ "Alman Sosyalistleri ve Rus İhtilalcileri", *Tanin*, 4 Nisan 1917, 1.

³⁰ "Rus İhtilali ve Harp", *Tanin*, 23 Mart 1917, 1.

tertip ederek Savaşta Rusya'nın mukavemetini arttırmak olduğuna yönelik iddialar, yer almıştır.³¹ İkdâm gazetesinde ise, Amerikalıların da İngiliz çıkarlarına göre hareket ettiğini; bu maksatla Almanlara karşı Rus İhtilalcilerine her türlü desteğin sağlanacağına dair bilgilere yer verilmiştir.³² Fakat aynı tarihlerde yani 1917 Nisan ayında Osmanlı basını; İngilizlerin, Rus ihtilalini dostane bir şekilde telakki etmiş olmasına rağmen, sulh taraftarı Rus ihtilalcilerinin karşısında yer alan muhalifleri desteklediğini; böylece İngilizlerin kendi çıkarları aleyhine oluşabilecek bir duruma engel olmak istediğini yazmıştır.³³ Savaşın tam ortasında böyle bir devrimin ortaya çıkarak hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış olması, Bolşeviklerin nereden destek aldığına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bir süre sonra muhaliflerin ihtilalciler karşısında gücünü koruyamayacağını anlayan İngilizler, Rusya'daki devrim hareketlerinden Almanya'yı sorumlu tutarak Almanya'nın bir tertibi olduğu görüşünü dillendirmiştir. İngiliz bakan Winston Churchill'in, Lenin ve Zinovyev'lerin Almanya üzerinden Rusya'ya giriş yapmasını; "Almanlar bir veba basili gibi mühürlü bir vagonla İsviçre üzerinden Rusya'ya soktular" sözü, aslında Rusya'daki olaylara ilişkin Almanları suçlayan bir söz olarak yer almıştır.³⁴ Zira Lenin ve yanındaki 30 kadar ihtilalcinin Alman topraklarından geçerken herhangi bir pasaport ibraz etmemiş ve yanlarındaki eşyalar dahi muayeneden geçirilmemiştir. Böyle bir durumun yaşanmış olması İngilizlerin, Almanları suçlamasına neden olmuş ve Almanya'nın Bolşeviklerle ilişkisini doğrulayan bir davranış olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Lenin'in Rusya'ya gelişinden birkaç gün sonra Bolşevik siyasetine önemli bir güç katacağı düşüncesinden yola çıkarak İsveç'teki sosyalistler ile görüşmesi, Almanya'nın hasımlarını iyice kuşkulandırmıştır.³⁵ Rusya'daki iç karışıklığın uzun sürmesinden daha çok Almanların faydalandığı, bu yüzden Brest-Litovsk Antlaşmasının gecikmesine ve dolayısıyla sulha engel olduğu gerekçesiyle Almanlar, suçlamaların odağı haline gelmiştir. Ancak bir süre sonra Rusya'daki devrim hareketlerinde Almanların pasif tutumu, Rus sosyalistlerini hayli rahatsız etmiş ve Alman sosyalistleri için besledikleri tüm umutları yok olmuştur. Bununla bağlantılı olarak Almanların Rusya'daki imajının giderek zayıflamasıyla birlikte Almanya'yı suçlamaya yönelik iddialar da etkisini giderek yitirmiştir.³⁶

Osmanlı yönetimi, bahsi geçen bu tür tartışmaların dışında kalarak olanları takip etmekle yetinmiştir. Ancak Rusya'da olup bitenlerin Almanya tarafından mı? Yoksa İngilizler tarafında mı? tertip edildiği hususu, Osmanlı yönetiminin de yakın takibi altındaydı. Zira Almanya'nın Rus Devrimi konusunda alacağı tavır, Osmanlı yönetimini doğrudan ilgilendirmekteydi. Oysa Almanya'nın Rus Devrimi konusundaki tutumu net olarak belirmemiştir. Bu yüzden Osmanlı yönetimi, Bolşevik Devriminin ilk yılında Rusya'daki olayları, hem Almanya hem de İtilaf güçlerinin tavırlarına göre belirlemeye çalışmıştır. Bu süreçte Osmanlı yönetimi, Rusya'da meydana gelen devrim hareketlerini, bir halk hareketi olarak görmekten ziyade Rus ordusunda yaşanan sıkıntıların bir yansıması olarak görmüştür.³⁷ Dolayısıyla Rusya'daki durumun gittikçe kötüleştiğine dair yapılan açıklamalar, daha çok askeri nedenlere bağlanmış; toplumsal bir hareketin sonucu olarak görülmemiştir. Osmanlı basınında Rus Devrimiyle ilgili çıkan haberlerin çoğu, yabancı haber ajanslarına dayalı ve çoğunlukla parçalar halinde verilmiş olduğundan Devrime yönelik bir tutumun belirlenmesini güçleştirmiştir. Bu bağlamda gazetelerdeki gayri nizami bilgiler, devrim hareketlerinin anlaşılmasını daha da zorlaştırmıştır. Rusya'daki durum hakkında çıkan olumsuz haber, yorum ve açıklamalara rağmen hiç kimse böyle bir ihtilalin kısa süre içerisinde patlak vereceğini tahmin edememiştir.³⁸ Bolşeviklerin önde gelen isimlerinden Lenin dahi İsviçre'de bulunduğu sırada Rusya'daki eylemlerin kısa süre zarfında devrim hareketine dönüşebileceğini öngörememiştir.³⁹ Çoğu kimsenin adını dahi bilmediği Lenin, Devrim ile birlikte

³¹ "İhtilalcilere Nazaran Vaziyet", *Tanin*, 19 Mart 1917, 1.

³² "Amerika Kesesini Rusya'ya Açacak", *İkdâm*, 21 Nisan 1917, 1.

³³ "İngiliz Hilekârlığı", *Tanin*, 17 Nisan 1917, 2.

³⁴ Wade, *Rus Devrimi 1917*, 74.

³⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919))*, Ankara: A.Ü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1970, 322; "Rusya Ahvali", *Tanin*, 17 Nisan 1917, 2.

³⁶ BOA, Hariciye Siyasi, HR. SYS, 2458/2, (12.09.1918); "Rus İhtilali Kebiri", *Tanin*, 4 Nisan 1917, 1.

³⁷ Osmanlı basını, Rus ordusunda rüşvet olayları sıkça yaşanan bir durum olduğunu; bu yüzden orduda itaat ve disiplin duygularının hayli zedelendiğini yazarak Devriminin çıkış nedenini, büyük oranda Rus ordusundaki olaylara bağlanmıştır. "Harbi Umumi Haberleri", *Tanin*, 16 Ağustos 1916, 1; "Rus Ordusundaki Japon Zabıtlar", *Tanin*, 16 Ağustos 1916, 1.

³⁸ *Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*, Haz. Abraham Ascher, Çev. Celal Kanat, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, 33.

³⁹ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 313, 318.

adı sıkça duyulur olmuş ve İtilaf Devletlerinin en nefret ettiği “kara şeytan” haline gelmiştir.⁴⁰ Bir süre sonra Lenin’in, Devrimin yerleşmesi için aldığı kararlar ise Avrupalı devletleri hayli ürkütmüştür.⁴¹

Bütün bunlar, Osmanlı yönetiminde kuşkuya neden olmuş ve Bolşevikler konusundaki siyasi belirsiz, uzun süre devam etmiştir. Ancak Çarlık yönetimindeki Rusların Osmanlı toprakları üzerindeki emelleri nedeniyle Bolşeviklere kuşkuyla bakılmasına neden olmuştur.⁴² Rusya’daki ihtilalin giderek “sol” a kayması ve Bolşevik ilkelerin özellikle ekonomiyle ilgili ilkelerin belirmesinden sonra Osmanlı basınında bununla ilgili yazılar yayımlamaya başlamıştır. Bolşevik İhtilalin nasıl bir ideolojiye sahip olduğu, bu ilkeler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. 1918 yılının başından itibaren Marksizm ve Sosyalizme dair ilk bilgiler, dünya basını ile birlikte Osmanlı basınında yer almaya başlamıştır. Marksizm, Sosyalizm gibi kavramlar, farklı cephelerden ele alınmasına rağmen bu kavramların bütüncül ve kuramsal bir değerlendirmesi, tam olarak yapılamamıştır. Çünkü bunun için ne kuramsal birikim ne de sosyal pratik henüz oluşmamıştır. Bu bağlamda bazı gazeteler, günün politik koşulları ve ideolojik yapılanmasına göre Marksizm ve Sosyalizm hakkında yorumlar yapmışlardır.⁴³ Bu konuda kıta Avrupası’ndaki sosyalistler, Marksizm’in bakış açısıyla olaylara eğilerek işçi ve köylülerin başını çektiği Rusya’daki Devrimin başarıya ulaşacağını ve böylece proleter-sosyalist devriminin gerçekleşeceğine inanmışlardır.⁴⁴

Rusya’da Kasım 1917 tarihindeki devrim hareketinden 1920 yılının sonuna kadar geçen süre zarfında Bolşevik hükümet, iktidarını koruma mücadelesi vermiştir. Yeni yönetimin bu süreçte yaptığı ilk iş, Kasım 1917 tarihinde barış kararını tüm dünyaya ilan etmek olmuştur. Barış kararı, bu dönem için bir kararnameden ziyade ihtilal beyannamesi özelliği taşımaktaydı. Bolşevikler, barışın tesisi için İtilaf Devletlerine bir nota vererek bütün cephelerde ateşkes ilan etmişlerdir. Ardından Aralık 1917 tarihinde İttifak Devletleriyle Brest-Litovsk şehrinde barış görüşmeleri başlamıştır. 22 Aralık 1917 tarihinde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Almanya, Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan arasında yapılan görüşmeler, 3 Mart 1918 tarihinde sonuçlanmış ve Brest Litovsk Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁵ Bu antlaşma ile savaş dışı kalan Rusya, kendi iç sorunlarına eğilmiş, Bolşevik düzeni yerleştirmeye gayret etmiştir.⁴⁶ Bolşevikler, bu yeni düzeni tesis ederken bir taraftan da iç savaşla uğraşmak durumunda kalmıştır. Belli bir istikrar sağlandıktan sonra ise, dış ülkelerle ikili ticari ilişkiler kurmaya ve diplomatik tanınmaya özen göstermiştir.⁴⁷ Bu bağlamda Bolşevikler, savaş durumunu tamamen sona erdirecek bir takım antlaşmalara da imza atmıştır.

3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Antlaşmasının imzalanmasıyla Türk-Sovyet ilişkileri, barış dönemine girmiştir. Bu antlaşmayla birlikte Osmanlı toprakları üzerindeki Rus işgali son bulmuş; Türk-Rus sınırı, 1877-78 savaşı öncesindeki duruma göre tespit edilmiştir. Rusların Doğu Anadolu’yu 6-8 hafta içerisinde boşaltması ve

⁴⁰ Bu konuda Bolşevizm tehlikesine dikkat çeken Ziya Gökalp, İki Tehlike adlı makalesinde; “Bu mübarek ülkeye daima yabancı milletlerden büyük zararlar gelmiştir” diyerek söze başlamış ve Kara Tehlike ile Kızıl Tehlikenin ne demek olduğunu açıklamıştır. Gökalp, Kara Tehlikenin İngilizler tarafından alttan alta desteklediği muzır propaganda olduğunu; Kızıl Tehlikenin ise, Bolşevik zihniyeti olduğunu yazmıştır. Kocabaşoğlu, Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, 178-179.

⁴¹ Dö Monzi, *Bolşeviklik*, 131-132, 370.

⁴² Sadrazam Talat Paşa, Tanin gazetesine verdiği bir beyanatta; “Şayet Rus milleti de Çarlığın bu miras-ı meş’umunu kendilerine düsturu hareket olmak üzere kabul edecek olur ise sulthan bahs etmek abes olur.” Diyerek, Bolşevikler konusunda temel çekincelerini dile getirmiş; sulhun sağlanabilmesi için Rusların tarihi emellerinden vaz geçmesinin önemli olduğunu altını çizmiştir. “Rusya Ahvali Hakkında”, *Tanin*, 5 Nisan 1917, 1; Mustafa Gül, “Bolşevik İhtilali Sırasında Kırgız-Kazak Öğrencilerin Osmanlı Hükümeti’ne Sundukları Bir Beyanname”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/ 31, (Mart 1995), 49.

⁴³ Atı gazetesi yazarı Celal Nuri, 15 Ocak 1918 tarihli yazısında; Sosyalizmin genel olarak İslam dünyasına ve Türklere yardımcı olduğunu ve benimsenmesi gerektiğini savunmuş ve bunun gerekçelerini sıralamıştır. Celal Nuri’ye göre; Sosyalizmde ehli İslam’da düşman olan Avrupa, emperyalizmi, kolonyalizmi ve emperyalizmi temsil etmektedir. Bu yüzden Avrupa’nın şiddet ve zulmüne karşı her iki kuvvetin kaçınması gerektiğini ve aynı zamanda birlikte hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Celal Nuri, “Hayat-ı Milel (Şimal-i Türk ve Müslümanları-Rusya’nın Siyaset-i İslamiyesi-Bolşevikleri Takdir)”, *Atı*, 15 Ocak 1918, 1.

⁴⁴ Kocabaşoğlu, Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, 49; Rahmi Çiçek, “Bolşevikler ve Bakü Kongresi Hakkında Hafız Mehmed Bey’in Beyanatu”, *Toplumsal Tarih*, 11/ 61 (Ocak 1999), 39.

⁴⁵ Bu antlaşma, Türk-Sovyet ilişkilerinin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Barış müzakereleri, üç dönem halinde gerçekleşmiştir. Görüşmelerin birinci döneminde; görüşler ortaya konulmuş; ikinci dönemde, bir takım anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Üçüncü döneminde ise Rusya, Ukrayna ile ayrıca barış yapılması önlenmeye çalışılmıştır. Telli Korkmaz, “Türk-Sovyet İlişkilerinde G.V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi”, *Bellekten*, Cilt LXXX, Sayı 288, Ağustos 2016, 622-623; Zehra Aslan, “Brest Litovsk Müzakerelerinin Türk Kamuoyuna Yansımaları (Aralık 1917-Nisan 1918)” *I. Dünya Savaşı’nda Karadeniz ve Kafkasya (Askerî, Siyasî ve Sosyal Gelişmeler)*, Ed. Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2017, 301.

⁴⁶ Alaattin Uca, “Atatürk ve Komünizm”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (2000), 323.

⁴⁷ Umut Bekcan, “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48/ 4, (2013), 75.

Ermeni çetelerinin dağıtılması konusu, hükme bağlanmıştır.⁴⁸ Yine bu Antlaşmayla Elviye-i Selase olarak bilinen Kars, Ardahan ve Batum'daki halkların kendi geleceklerini tayin etme hakkı verilmesi nedeniyle Osmanlı Devleti, buralara temsilci göndermiştir.⁴⁹

Brest-Litovsk Anlaşmasıyla savaştan çekilen Bolşevikler, siyasi nüfuzlarını artırmaya yönelik olarak propaganda faaliyetlerine yönelmiştir. Bu bağlamda Türk ordusunun Kafkasya'da ilerlemesi sırasında Bolşevikler, Rusya'da esir tutulan Türk asker ve sivillerine yönelik Bolşevik propagandayı etkili bir şekilde kullanmak istemiştir. Bu propaganda için Moskova'da "Yeni Dünya" adındaki Türkçe gazetenin çıkarılması sağlanmıştır. İşgal dönemi Türkiye'sinde Bolşevik propagandalar, karşılık bulmuş ve komünist faaliyetlerin önünü açmıştır.⁵⁰ Bu süreçte Bolşevikler, Türkiye'deki faaliyetlerini iki koldan yürütmüştür. Birincisi, siyasi faaliyetler yoluyla Anadolu'da bir devrimin kapısını aralamak. İkincisi ise, siyasi faaliyetlerle bağlantılı olarak Türkiye'de Bolşevikliğin sosyal tabanda karşılık bulması için kültürel zemin oluşturmak. Zaten Bolşeviklerin temel gayesi; Batılı devletlere karşı politik pazarlıklarında güç elde etmek ve yeni bölgelere, özellikle Anadolu coğrafyasına ulaşarak Batılılara karşı içten içe siyasi çatışma zemini oluşturmaktır.⁵¹ Bu süreçte Osmanlı Hariciyesi, Bolşevikliğin Romanya ve Sırbistan'a sirayet etmesinden endişe duymuş ve konunun hassasiyetine binaen gerekli tedbirlerin alınması için Sadaret makamından icazet istemiştir.⁵² Çarlık Rusya'sının Balkanlarda yürüttüğü Pan politikalarının bir benzerinin Bolşevikler tarafından devam ettirileceği endişesi, Osmanlı Dâhiliye Nezaretini hayli ürkütmüştür. Bu nedenle başta İstanbul olmak üzere büyük vilayetlerdeki Bolşevik teşkilatlanma ve bu teşkilatlanmaya liderlik edenler hakkında istihbarat bilgisi toplanmaya başlamıştır.⁵³

Bolşeviklerin İstanbul ve Balkanlardaki faaliyetleri, İngilizleri de tedirgin etmiş ve bu faaliyetlerin önüne geçmek maksadıyla İstanbul'u işgal ettiği dönemde tevkif ve istihbarat faaliyetleri yürütmüştür. Bu bağlamda İngilizler, İstanbul'daki Ukrayna sefreti personelinin Bolşeviklik propagandası yapmakla suçlamış ve tevkif etmiştir. Yine İngiliz subayları, İstanbul ve Edirne vilayetlerinde yaşayan Rum ve Ermenileri, Bolşeviklere karşı kışkırtarak Onlarla mücadele etmeleri karşılığında aylık 90 lira maaşla görev yapmaları için ikna çalışmaları yürütmeye başlamıştır.⁵⁴ Bununla yetinmeyen İngilizler, Bolşevizm tehlikesinin çok ileri boyutlara ulaştığını göstermek için Asya'daki Bolşevizm'in Hindistan'dan Balkanlara kadar yayılacağı propagandasıyla tüm Avrupa'nın dikkatlerini bu konu üzerine çekmek istemiştir.⁵⁵ Bundan sonra Balkanlardaki yayılma alanlarının kısıtlandığını gören Bolşevikler, faaliyetlerini daha çok Anadolu'ya; özellikle emperyalist güçlere karşı mücadele vermeye hazırlanan alana doğru kaydırmaya çalışmıştır. Bunun için Bolşeviklerin Anadolu'yu seçmesi bir tesadüf eseri değil, kendileri için bir istihkâm alanı oluşturmaya yönelik bir hamle olduğu anlaşılmaktadır.

2- Bolşeviklerle İlk Temaslar ve Anadolu'da Bolşevizm Algısı

I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti, müttefikleriyle birlikte yenilgiye uğramış ve İtilaf Devletleri adına İngiltere'yi temsilen murahhaslar arasında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalamıştır. Bu mütarekeden birkaç gün sonra, yani 8/9 Kasım gecesi, Osmanlı Devleti'nin savaşta yer almasından sorumlu tutulan İttihat ve Terakkinin lider kadrosu; Enver, Talât, Cemal Paşalar ve yakın arkadaşları, U-67 adlı Alman denizaltısıyla İstanbul'dan ayrılmıştır. Ülkeden kaçan İttihatçıların hedefindeki ilk yer, Köstence veya Kırım kıyılarında yer alan Gözleve olmuştur.⁵⁶ İttihatçı kadroların bu kaçıışı, hukuki olarak ülke yönetiminden çekildikleri anlamına gelse de, Anadolu dâhilinde faaliyetlerini aktif olarak sürdürmüşlerdir. Milli Mücadelenin en kritik döneminde dahi İttihatçı kadro, Anadolu'daki mücadeleye yön vermeye veya bu mücadeleyi kontrol altında tutmaya çalışmıştır. İttihatçı önderlerden Enver Paşa, Türkiye'yi işgal eden emperyalistlere karşı

⁴⁸ Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, 1-2.

⁴⁹ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3; Cilt II, İçtima Senesi 4, 4 Mart 1334/1918, 656-657; Aslan, "Brest Litovsk Müzakerelerinin", 301-302.

⁵⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953, 471; Yavuz Aslan, "1918-1921 Yılları Arasında Samsun ve Çevresinde Bolşevik Faaliyetleri", 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2000, 1.

⁵¹ "Acaba Rusya Nereye Gidiyor", *İrade-i Milliye*, 25 (16 Mart 1920), 3; Uca, "Atatürk ve Komünizm", 336.

⁵² *BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)*, 4615/346064, (H.17.05.1338).

⁵³ Edinilen istihbarat bilgisine göre; İçlerinden bazı İttihatçıların olduğu tespit edilmiş ve bunların saha itibarıyla İzmir ve Bursa'da faaliyet yürüttüklerine dair birtakım bilgilere ulaşılmıştır. *BOA, Kalem-i Mahsus DH.KMS*, 52/35, (H. 03.01.1338).

⁵⁴ *BOA, DH.KMS*, 52/35, (H. 03.01.1338).

⁵⁵ "Asya Tehlikesi", *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1920, 1.

⁵⁶ İttihatçıların kaçış yerleri arasında farklılıklar vardır. Şöyle ki; İngiliz gizli belgelerine göre bu kaçışın Köstence'ye olduğu iddiaları yer alırken; Türk kaynakları kaçışın, Kırım kıyılarında ve Sivastopol yakınlarında bulunan bir sahil kenti Gözleve'ye (Evpatorya) olduğu konusunda hemfikirlerdir. Selâhi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Mustafa Kemal-Enver Çatışması", *Belleten*, 54/ 209 (Nisan 1990), 381.

Kurtuluş Savaşını yürüten Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı çeşitli eylemlerde bulunmuş; Onların verdiği mücadeleyi kendisine mal etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Enver Paşa, bir taraftan İngilizlerle anlaşarak Orta Asya'daki Müslümanları Bolşevik hâkimiyetinden kurtarmayı planlarken, diğer taraftan da Bolşeviklerle birleşerek İngiliz ve Fransızların hâkimiyetinde yer alan Asya ve Afrika'daki Müslümanları bağımsızlaştırmaya yönelik tutarsız ve anlaşılmaz bir politika içerisinde olmuştur.⁵⁷

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti fiilen iflas etmesinin ardından devletin geleceğinin belirlenmesi konusunda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının öncülüğünde, İtilaf güçlerinin özellikle İngiltere'nin yönlendirdiği Yunan birliklerine karşı büyük bir mücadeleye başlanmıştır. İngiltere, bu mücadelenin kendi sömürgeleri için örnek teşkil etmesinden endişe duymuş, bunun için Anadolu'daki direnişi kaynağından çıkmadan yok etmek istemiştir.⁵⁸ Bu ortamda İngilizler, kurtuluş mücadelesini yürüten kadroya karşı askeri harekât yanında yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Kurtuluş Savaşının başlangıcından itibaren Anadolu'daki mücadeleyi ve Mustafa Kemal Paşayı etkisiz hale getirmek isteyen İngilizler, İstanbul'daki Damat Ferit Paşa hükümetiyle birlikte yürüttüğü propagandada, anti-Bolşeviklik silahını kullanmıştır. Bu bağlamda Bolşeviklerin Anadolu'ya geldiği ve Anadolu'da Bolşevizm'in hızla yayıldığı ileri sürülmüş; Türk halkının bir belirsizliğin girdabına sürüklenmekte olduğu algısı oluşturularak Milli Mücadele itibarsızlaştırmak istenmiştir.⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa, bu tür propagandaların maksadının milletin bağımsızlığını yok etmeye yönelik bir adım olduğunu, kalp ve vicdanını yabancılara satan kimselerin de bu duruma ayak uydurduğunu söyleyerek bu konuda gereken uyarıları yapmıştır.⁶⁰ İşgale karşı mücadele eden Kurtuluş Savaşının lider kadrosu için bu tür propagandalar, genelde başarıya ulaşmamış olsa da özeldeki yansımaları farklı şekillerde olmuştur.

Bolşeviklerin Anadolu'daki direnişle yakından ilgilendiğini gören Mustafa Kemal Paşa, bu durumu İtilaf güçlerine karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemiştir. Bu konuyla ilgili olarak 23 Haziran 1919 tarihinde 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya şifreli bir telgraf göndermiştir. Telgrafta Mustafa Kemal Paşa, şu hususlara dikkat çekmiştir:

"...Bolşeviklerin daha müessir bir vaziyete girmeleri halinde bîtaraf görünmek azm ile İtilaf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya icbar ve aksi takdirde vatanımızın Bolşevik pây-i istilâsında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre icabât-ı fiiliyesine kalkışmak muvafık olacaktır..."⁶¹

Bu amaç doğrultusunda ilk önerinin Bolşevikler tarafından yapılmasını beklemeden harekete geçilmesini ve birkaç değerli kişinin kılık değiştirerek görüşmelerin biran önce başlatılmasını ve bir anlaşmaya varılmasını istemiştir.⁶² Bu süreçte Anadolu milliyetçileri ile Bolşevik yöneticileri arasında iyi niyet açıklamaları olmuş ve bu durum, 23 Temmuz'daki Erzurum Kongresine de yansımıştır. Sivas Kongresinden iki gün sonra, 13 Eylül 1919'da Sovyet Dışişleri Komiserliğinin Türkiye İşçi ve Köylülerine hitaben verdiği demeçte; İngiliz emperyalizmi ve İstanbul hükümeti yerilmiş, Anadolu'daki mücadele övülerek Rus hükümetinin yardıma hazır olduğu vurgusu yapılmıştır.⁶³ Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına kadar geçen zaman zarfında Türkler ile Sovyetler arasında bir takım hazırlık temasları gerçekleşmiştir. Bu süreçte Türkler, Bolşeviklerle teması üç koldan yürütmüş, daha sonra ise bu temaslar birleştirilmiştir. Erzurum kongresinde bir araya gelen Milli Mücadele yöneticileri, Bolşeviklerle temasın Doğu Cephesi kanalıyla yürütülmesinin daha doğru olacağına karar vermiş ve bunun için Dr. Ömer Lütfi ile Dr. Fuat Sabit'i Kafkasya'ya gönderilmiştir. Yine Sivas Kongresi

⁵⁷ Semyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923)*, Çev. Hasan Âli Ediz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2010, 11-12; Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde", 382.

⁵⁸ Turhan Ada, "Rus-Batı Rekabetinin Odak Noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Politikası (1920-1922)", *Bellekten*, 82/ 295 (Aralık 2018), 1079-1080.

⁵⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt I, Dokuzuncu Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, 179, 393-394; "İrade-i Milliye-Beyanname", *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1919, 3.

⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın konu ile ilgili beyanati şöyledir: "...Kalp ve vicdanını menafi-i ecnebiyeye satan birtakım kesânın asıl ve faslı milletimizce meçhul bir nam ve bahane tasnif ederek mefkure-i istiklâl-i milleti boğmaya ve milletin lehlulhamd kendi kuvveti ile şimdiye kadar hâsıl ettiği tesirat-ı haseneyi ihlale çalıştığı ayanen anlaşılıyor..." "İrade-i Milliye-Beyanname", *İrade-i Milliye*, 28 Eylül 1335/1919, 3; *Milli Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basım*, Haz. Zekâî Güner-Orhan Kabataş, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1996, 5-6.

⁶¹ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Cilt I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2008, 61.

⁶² Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Cilt I, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, 87-88.

⁶³ Mediha Akarslan, "1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) Arasında Kurulan İletişim, *Atatürk Yolu*, 4/ 16 (1994), 470.

sürecinde Mustafa Kemal Paşa, eski Şark Orduları Grubu komutanı Halil (Kut) Paşayı da Sovyetlerle ilişki kurması için görevlendirmiştir. Son olarak Karakol Cemiyetinin, haber vermeden Sovyetlerle anlaşmaya çalışması, bu dönemde Sovyetlerle yapılan üçüncü görüşme olarak yer almıştır.⁶⁴

Aslında Bolşevikler, yeterli sanayi ve milli burjuvaya sahip olmayan Osmanlı Devleti'ndeki işçilerle bir devrimin gerçekleşmeyeceğinin farkındaydılar. Bu yüzden Bolşevikler, ortak düşmana yani Anadolu'yu işgal eden İtilaf güçlerine karşı mücadele veren Türklerin yanında yer almayı uygun buldular. Böylece ortak düşmana, yani işgalci güçlere karşı ortak mücadele alanı oluşturarak Anadolu ihtilalini gerçekleştirmenin yolunu aralamaya çaba gösterdiler. Bu süreçte Anadolu'da Bolşeviklik, politik ve kültürel düzeyde ele alınmaya ve tartışılmaya başlamıştır. Artık Anadolu'da Bolşeviklik, şeklen değil kültürel olarak taklit edilmek istenmiş; İslâmî renklerle, Bolşevik ilkeleri kaynaştırmaya yönelik bir takım gayretler ortaya çıkmıştır.⁶⁵ İslâm dininin esasları ile Bolşevik umdelerin uyuşabileceğine dair ilk tartışmalar, yine bu süreçte başlamıştır. Bolşeviklik ile İslam dinini bağdaştırmaya özel gayret gösteren bazı vekiller, Bolşeviklere yakın olmakla şeriata daha fazla yaklaşıldığını söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir.⁶⁶ Bu tür tartışmaların yaşanmış olması, aslında Bolşeviklerin amacına hizmet etmiştir. Bu yüzden bazı çevreler, bu tür tartışmaları endişeyle karşılamış ve önlem alınması gerektiğini savunmuştur.

Anadolu'daki yapılanmayı yakından takip eden İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'ye büyük miktarda askeri ve mali yardımı müzakere etmek üzere Moskova'ya bir Heyet-i Mahsusa göndereceğini önceden haber almış ve buna karşı bir takım önlemler almıştır. Burada asıl merak edilen konu; Türklere yapılan yardımlar karşısında Bolşeviklerin nasıl bir elverişli ortama kavuşacağı hususu olmuştur.⁶⁷ Zaten İngiliz ve Fransız devlet adamları, Türk-Sovyet yakınlaşması ihtimalini göz önünde bulundurarak Bakü petrollerini ellerinde tutmak, İran ve Irak yolunu kapatarak bir ön tedbir almak maksadıyla Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'la bir set oluşturmak istemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda İngilizlerin, Bolşeviklere karşı Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlıklarını desteklemek için bu devletlerin oluşturduğu Cumhuriyet ile bir ittifak anlaşması yapmaya çalıştıklarına dair bilgiler, Ankara'ya ulaşmıştır.⁶⁸ Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa, Lenin'e 26 Nisan 1920 tarihinde çektiği telgrafta; Emperyalist hükümetlerin aleyhinde yer alarak esaret altındaki insanları kurtarmak için Sovyetlerle işbirliği yapmayı, Sovyetler Menşevik Gürcistan'a harekete geçtiği takdirde Türkiye'nin de emperyalist hükümetler aleyhine harekete geçmeyi ve Azerbaycan'ı Bolşevik devletler topluluğunun içerisinde yer almasını üstleneceğini bildirmiştir. Bunun için Sovyetlerden para, silah, cephane ve malzeme talebinde bulunulmuştur.⁶⁹ Rusya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Dışişleri Komiseri Çiçerin, 2 Haziran 1920 tarihinde verdiği cevapta; Türkiye'nin istiklalini ve Türk olan yerlerin Türk devletine ilhakını kabul edebileceklerini; ancak Ermenistan, Kürdistan, Lazistan ve Batum arazisinde, Doğu Trakya'da referanduma taraftar olduklarını belirtmiştir. Yine Çiçerin, Ermenistan ve İran'la Türkiye arasındaki sınırların tespiti hususunda Sovyetlerin aracılık yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ittifak teklifi ise görmezden gelinmiştir.⁷⁰ Çiçerin gönderdiği mektupta Ankara hükümetine yardım konusunda önemli bir emare olmamasına rağmen, Milli Mücadeleye yakınlığıyla bilinen Açığsöz gazetesi, bundan övgüyle bahsetmiştir. Söz konusu gazete, bu mektup sonrası yayınladığı bir yazıda; "Bolşeviklerin insani ve faziletkâr

⁶⁴ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, İstanbul: BDS Yayınları, 1991, 73-74.

⁶⁵ Dönemin bazı gazete ve dergileri, Bolşevik umdeler ile İslâm dininin emirleri arasında birçok benzerliğin olduğunu; zaten İslam dininde bu umdelerin birçoğunun mevcut olduğunu yazmıştır. Konuyla ilgili olarak Açığsöz gazetesi, Bolşeviklerin birçok icraatları vardır ki hep ahkam-ı İslamiye'ye muvafiktir. Ezcümle Bolşevikler müskiratı katiyyen kaldırmışlardır... Onların kendi hükümetlerine (Sovyet Hükümeti) derler. Müslümanlar ise (Şura Hükümeti) derler. Diğer bütün umur ve hususatta Müslümanlar kendi istedikleri gibi hareket ederler..." "İslam-Bolşevik Münasebatı", *Açıksöz*, 66, (29 Temmuz 1920), 1. Ayrıca buna benzer açıklamalar için bkz. Eşref Edip, "Alemdede Saha-i Terakkiye Doğru Atılan Her Hatve İslam'a Tekarrübdür", *Açıksöz*, 75 (2 Eylül 1920), 2; Aynı yazı 13 Aralık 1920 tarihinde Sebilürreşad dergisinde tekrar yayınlanmıştır. Bkz. *Sebilürreşad*, 18/ 466 (13 Aralık 1920), 283; Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1. Basım, 2012, 21.

⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt I, İçtima: 14, 11.05.1336/1920, 258

⁶⁷ "Ankara-Moskova Münasebeti", *Peyam-ı Sabah*, 1 Ağustos 1337/1921, 1.

⁶⁸ Konuyla ilgili olarak İngilizlerin Kafkasya temsilcisi Oliver Wardrop, Lord Curzon'a 3 Ocak 1920 tarihinde gönderdiği telgrafta; Kafkasya'da oluşturulmaya çalıştıkları set sayesinde Türkiye'nin Rusya'dan yardım almasının önüne geçileceği bildirmiştir. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 502-503; Ada, "Rus-Batı Rekabetinin", 1086.

⁶⁹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Bugünkü Dile Hazırlayan. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, 322; Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, 74; Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Tutanakları", *Belleken*, 45/ 179 (Temmuz 1981), 227; Ada, "Rus-Batı Rekabetinin", 1088.

⁷⁰ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, 74.

hareketleriyle Dünyanın bütün mazlum ve esir milletlerinin muhabbet ve hürmetlerini kazanıyor” diyerek Bolşeviklerden övgüyle bahsetmiş; Onları kurtarıcı olarak göstermeye çalışmıştır.⁷¹

Anadolu'nun işgaliyle birlikte Türkler ile Bolşevikler arasında ilişkiler, böylece başlamış ve bu ilişkiler, Türkiye ile Rusya arasında yeni bir döneme geçildiğinin ilk işareti olmuştur.⁷² İşgalin başlamasından hemen sonra Anadolu'da milli direnişin uyanmasına büyük çaba gösteren Mustafa Kemal ve arkadaşları, Amasya'da ülkenin içinde bulunduğu durumu gözden geçirmiş ve Türklere dayatılan haksızlık karşısında Rusya'daki yeni yönetimle yakın ilişki kurularak emperyalistlere karşı mücadele edilebileceğini bir seçenek olarak düşünmüştür.⁷³ Kurtuluş Savaşının başlamasıyla birlikte Ankara hükümeti, Bolşeviklerin yardımlarına derin ihtiyaç duyduğundan Rusya'daki Bolşevik yönetimle yakın temas kurmuştur. Ankara hükümeti, bu temasların kurulduğu dönemde son derece kritik bir mücadeleye başlamıştır. Anadolu'daki Türk mukavemetini kırarak Ankara'daki hükümeti yok etmeyi amaçlayan Yunanlılar, Ağustos 1921 tarihine kadar Batı Anadolu'da geniş bir alanı işgal ederek Ankara yakınlarına kadar ilerlemiştir. Bu süreçte Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin temin ettiği mütevazı yardım, açlık çeken Sovyet Rusya'ya gönderilmiştir. Ankara hükümetinin Rusya'daki açlıktan haberdar olması ve ardından yardım ulaştırması, Bolşevikler tarafından büyük fedakârlık olarak karşılanmıştır. Bundan hayli memnun kalan Bolşeviklerle ilk sıcak temaslar, böylece başlamıştır.⁷⁴

Rusya'daki Bolşevik yönetim, Kurtuluş Savaşının başından itibaren Anadolu'daki mücadeleyi yakından takip etmiş ve kendi ideolojisini yaymak için siyasi ve toplumsal zemin oluşturmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları, her şeye rağmen Bolşeviklerle ittifak kurmak istemiştir. Kuzeyden gelecek yardıma acil ihtiyaç duyulduğundan Bolşevik propagandalara ve faaliyetlere bu süreçte müsamaha gösterilmiştir. Ancak Anadolu'daki Bolşevik faaliyetler, yakın takibe alınmış ve Moskova'nın yayılmacı politikasının önüne farklı yol ve yöntemlerle geçilmek istenmiştir.⁷⁵

Ancak bu dönemde Sovyet Rusya'da Çiçerin, Radek ve Orconikidze gibi Rus Devriminin önde gelen isimleri, Ankara hükümetiyle yakınlaşmaktan ziyade Enver Paşa ve ekibinin elde tutulmasının daha iyi olacağını savunmaktaydılar.⁷⁶ Çünkü Onlara göre; Kemalistlerin, Kafkasya'da Sovyetlere karşı zorluk çıkarma ihtimali hayli yüksekti. Bu yüzden yardımlar, Kemalist olmayan, eski Jön Türk milliyetçi grubuna verilmesi ve böylece Orta Avrupa, Mısır, Cezayir ve Fas gibi yerlerde bu grup vasıtasıyla Bolşevikliğin kolay bir şekilde yayılmasına imkân sağlanmalıydı.⁷⁷ Enver Paşa ve arkadaşlarının Türk-İslam coğrafyasında daha etkili olabileceğini savunan Çiçerin ve arkadaşları, hem bu bölgedeki İngiliz nüfuzunu zayıflatmak hem de sosyalizmi gayr-ı milli ideoloji olarak gören Mustafa Kemal Paşa'yı tasfiye ederek Anadolu'daki mücadeleyi Bolşevik Devrimiyle bütünleştirmek için bir planı devreye sokmak hevesindeydiler. Bu durumdan dolayı Sovyetlerle işbirliği yapmak isteyen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını hayli tedirgin etmiş ve Bolşeviklerle ilişkilerde ölçülü hareket etmeye zorlamıştır.⁷⁸

Bu süreçte İngilizler, kendileri için yaşamsal öneme sahip olan Anadolu ile Bolşevikleri ayrı tutmak maksadıyla Sovyet Kızıl Ordusuna karşı Beyaz Ordu'nun yanında yer almıştır. Ancak İngilizlerin Beyaz Ordu'ya verdikleri desteğe rağmen Kızıl Ordu, 1920 Nisan ayı sonunda Bakü'ye girmiştir.⁷⁹ Milli Mücadeleyi yürüten kadronun bu süreçte Kızıl Orduyu desteklemekteki maksatları; Ankara hükümeti ile Bolşevikler arasındaki ilişkilerde bir güven ortamının oluşmasını tam olarak sağlamaktır. Emperyalist işgale karşı Milli Mücadeleyi etkili şekilde yürütmek isteyen Ankara hükümeti, bu dönemde Bolşeviklerle ilişkilerin kurulmasına önem vermiş ve diplomatik ilişkiler, bu ortamda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Ankara hükümetini temsilen Bekir Sami Bey başkanlığındaki kurul, Moskova'ya gönderilmiş ve 29 Temmuz 1920'de karşılıklı kuşku ve kararsızlık havası

⁷¹ “Bolşevikler ve Biz”, *Açıksöz*, 61 (12 Temmuz 1336/1920), 1.

⁷² “Ankara-Moskova Münasebeti”, *Peyam-ı Sabah*, 1 Ağustos 1337/1921, 1.

⁷³ Sina Akşin, “Kurtuluş Savaşında Lozan'da İngiltere ve Fransa ile İlişkiler”, *Lozan'ın 50. Yıl Armağanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1978, 62.

⁷⁴ Hakan Kırımlı, “Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922)”, *Belleten*, 75/ 274, (Aralık 2011), 904-905.

⁷⁵ Ada, “Rus-Batı Rekabetinin”, 1094, 1100.

⁷⁶ Bolşeviklerin, Türk-İslam coğrafyasında İngiliz etkisini hedef alan stratejisine karşı Çiçerin aktif olarak görev almıştır. Bu bağlamında Eylül 1919'da ünlü Rus yazar Karl Radek vasıtasıyla Berlin'de bulunan Talat Paşa ile temas kurarak işbirliği teklifini Anadolu'da etkin olmak isteyen Enver ve Cemal Paşalara götürmüşlerdir. Ada, “Rus-Batı Rekabetinin”, 1080-1081.

⁷⁷ Halit S. Kakinç, “Gün Işığında Çıkarılan 12 Yeni Belge Tartışmalarına Soru İşareti Getiriyor Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü?”, *Toplumsal Tarih*, 11/ 61 (Ocak 1999), 30.

⁷⁸ Ada, “Rus-Batı Rekabetinin”, 1080-1081.

⁷⁹ Akal, “Mebuslara ve İcra Vekillerine Sunulan Raporlara Göre Bolşevizm Nasıl İlerliyor”, *Tarih ve Toplum*, 38/ 225 (Eylül 2002), 144-145.

içinde Bolşeviklerle görüşmelere başlanmıştır.⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa, Bolşevik hükümetiyle dostane ilişkiler kurmak istemesine rağmen Çiçerin, Ermeni konusunu gündeme getirmiş ve Türk ulusalcılarına bir takım güçlükler çıkarmıştır. Bu yüzden görüşmeler, çıkmaza girmiştir.⁸¹ Aynı tarihlerde Enver Paşa'nın da görüşmelere müdahil olmak istemesi nedeniyle Rusların bir düzen çevirme peşinde olduğu anlaşılmıştır.⁸² Nitekim Enver Paşa, 20 Ağustos 1920 tarihinde Cemal Paşaya gönderdiği mektupta; Çiçerin ile görüştüğünü, İslam İhtilal Cemiyeti Teşkilatı meydana getirerek İslam kıtaatı teşkil edeceğini yazmıştır. Enver Paşa'nın 25 Ağustosta gönderdiği mektupta ise; Moskova'ya gittiğini ve burada Mustafa Kemal Paşa'nın sefaret heyetini bulduğunu ve heyetin defalarca yaptığı görüşme sonucunda Rusların 20 milyon (1 milyon altın) para vermeğe razı olduğunu yazmıştır. Ayrıca Enver Paşa, Türk heyetine dâhil olmadan arkadaşlarıyla bir takım çalışmalar yürüttüğünü, bu yüzden Ruslar ile Türk heyeti arasındaki görüşmelerin olumlu neticelendiğini anlatmıştır.⁸³

Fakat Sovyetlerin, Türkiye'nin doğusunda Ermenilere toprak verme konusundaki ısrarı nedeniyle anlaşmanın imzalanması çıkmaza girmiş ve Türk heyeti, Moskova'dan ayrılmıştır. Sovyetlerle temasların yeniden kurulması, 4 Ekim'de ilk Sovyet elçilik heyetinin Ankara'ya ulaşmasıyla gerçekleşmiştir. Milli Mücadele döneminin önemli basın organı olan Hakimiyet-i Milliye; "Dün Bolşevik sefaret heyetinin ilk kafilesi Ankara'ya geldiler. Kendilerini hürmet ve dostlukla selamlamayı ilk vazife biliriz..."⁸⁴ diyerek, Sovyetlerle olan yeni durumu bildirmiştir. 1920 yılı boyunca Sovyetlerle yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmamış ve ilişkilerde de önemli yol kat edilememiştir. Ancak Doğudaki Türk ordusunun Taşnak Ermenistan'ı yenmesinden sonra Rusya'dan Ankara'ya yeni bir delege gelmiş ve anlaşmaya giden süreç böylece başlamıştır. Sovyetlerle anlaşma yolunun açıldığı bu dönemden itibaren Anadolu'da bir takım sol akımlar, giderek güç kazanmaya başlamıştır. Bu akımlar, çoğunlukla Türkiye'nin içinde bulunduğu umutsuzluk ortamından beslenmiştir. Türk tarafının işgalci güçlerden kurtulmaya azmettiği bu dönemde Sovyetler, Anadolu'da yayılmacı politikalarını gerçekleştirmek istemiştir.⁸⁵

Şark mefkûresinin tartışıldığı bu dönemde Bolşevikler, Anadolu halkını etkilemenin yollarını aramışlar; bunun sonucu olarak anti-emperyalist söylemler ön plana çıkmıştır. Zaten Anadolu'nun işgaline karşı anti-emperyalist söylemler, önemli bir argüman olarak durmaktaydı. Bu bağlamda halkın gözünde İttihatçı söylem veya ideolojisi durumundan henüz kurtulamamış olan milliyetçilikten ziyade Bolşevik söylemler, emperyalist işgaline uğramış ve Bolşevik yardımına en fazla ihtiyaç duyulduğu işgal dönemi Anadolu'sunda itibar görmüş ve heyecan yaratmıştır.⁸⁶ Bununla bağlantılı olarak rejim de dahil, Bolşeviklere ne kadar yakın olursak o kadar yardım alırız anlayışıyla oluşan sola yatkın davranışlar, aslında Anadolu halkının içinde bulunduğu umutsuzluktan beslenmiş ve böylece maksatlı sol akımlar giderek güçlenmiştir.⁸⁷ Ancak bu süreçte sola yatkın davranışlar, komünizm ve bağımsızlık düşüncesiyle çakışmış, iç içe girmiştir. Konuyla ilgili olarak Hakimiyet-i Milliye gazetesi; Millet işlerinde kendi kendine ve bağımsızlığı temin edecek vasıtalarından en iyisinin komünizm olabileceğini yazmıştır. Ancak her ilacın her bünyede aynı tesir gösteremeyeceğinin altını çizen Hakimiyet-i Milliye, bu süreçte komünizmin gelişim evresinin iyi takip edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁸⁸

Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlerle ilişkilerin geliştiği bir dönemde olası propagandaların da önüne geçmek amacıyla Meclis kürsüsünde yaptığı açıklamada; Bolşevik olmak ile Bolşeviklerle ittifak kurmanın farklı şeyler olduğunu vurgulayarak şu hususlara dikkat çekmiştir:

"...Biz Heyeti İcraiye bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile iştigale bizim ihtiyacımız

⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa, 2 Ekim 1920'de Bekir Sami Bey'e verdiği talimatta; Rusya Şuralar Cumhuriyeti'nin Ermenilere verilmesi konusundaki ısrarı nedeniyle şüpheye düştüğünü ve emperyalizme karşı mücadele eden Ankara'daki milli hükümetinin de buna asla müsaade etmeyeceği hususuna yer vermiştir. Uca, "Atatürk ve Komünizm", 337.

⁸¹ Bu dönem Sovyet hükümetiyle Ankara hükümeti arasındaki anlaşmazlığı iki noktada toplamak mümkündür: Birincisi, Doğu Anadolu'da Ermenilere yer verilmesi konusu, ikincisi ise Batum sorunuydu. Bu yüzden Ankara hükümeti, emperyalizm ve kapitalizme karşı verdiği mücadelede önemli müttefik olarak gördüğü Rusya Şuralar Cumhuriyeti'nin samimiyetinden şüphelenmiştir. Korkmaz, Türk-Sovyet İlişkilerinde, 632; Uca, "Atatürk ve Komünizm", 337.

⁸² Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde", 384.

⁸³ Hüseyin Cahit Yalçın, "Tarihi Mektuplar", *Tanin*, 4454-408 (18 Ekim 1944), 1,6.

⁸⁴ "Bolşevik Sefareti", *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Ekim 1920, 1; Kocabaşoğlu, Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, 206.

⁸⁵ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1 (1908-1925)*, 74.

⁸⁶ Erdoğan Teziç, "1923-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu (14-16 Ocak 1977)*, İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları, 65.

⁸⁷ Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1 (1908-1925)*, 74.

⁸⁸ "Cereyanlar", *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1920, 1.

yoktur... Ancak bu noktanın açık, vazih ve alenî müzakeresini garbe karşı fiilen ilânı harp edeceğimiz güne talik etmek istiyoruz. İşte böyle bir ilânı harp yapıldı mı korkumuz olmasın. Artık garptan korkmuş olmayalım, korkuya lüzum görmeyelim. O günü görünceye kadar ve şarktan gelen kuvvetin, maddeten bize muavenetinin husulüne kadar bittabi garp ile her nevi münasebatı siyasiyeye girişmekten geri durmayacağız...”⁸⁹

1920 Eylül ayının sonundan itibaren Türk basınında, Türkiye’ye özgü sosyalizm ve komünizm konuları dillendirilmeye ve Anadolu’daki Bolşevikliğin Rus Bolşevikliğinden farklı olacağına dair yorumlar yapılmaya başlamıştır. Bu bağlamda Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, 12 Ekim 1920’de iki tür komünizm olduğundan bahsedilerek Anadolu’daki komünizmin Rusya’dakinden farklı olacağına dair açıklamalara yer verilmiştir. Gazeteye göre; Anadolu’daki komünizm, kanlı ve haşin proletarya diktatörlüğüne lüzum kalmadan gerçekleşecek ve böylece etkili sonuçlara ulaşılacaktır. Çünkü Anadolu halkı zalimlerle, hainlerle anlaşamaz denilerek Anadolu’ya özgü sosyalizmin çerçevesi çizilmiştir.⁹⁰

Bundan sonraki süreçte Anadolu’da sosyalizm ile komünizm tartışmaları ve bununla bağlantılı olarak siyasi ve sosyal davranışlar, belirleme ve Büyük Millet Meclisi gündemine gelmeye başlamıştır. Bu dönemdeki Bolşeviklik rüzgârının da etkisiyle sosyalizm ile komünizm terminolojisine uygun bir takım cümleler, Anadolu basınında yer almıştır. Örneğin Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 27 Ekim 1920 tarihinde bu terminolojiye uygun olarak yayınladığı bir yazıda; “Askerlikte paralı, bedelli askerlik yasası çıkarmak, zenginler yaşasın, fakirler gebersin demektir. Herkesin görevi cepheye gitmektir.” Denilmiştir.⁹¹ Aynı gazetenin bir başka tarihli nüshasında ise; “Anadolu ne İstanbul’undur ne de Avrupa’nın, Anadolu kendisindedir, yalnız üzerinde yaşayan insanlarıdır.”⁹² İfadeleri yer almıştır. Bir başka Anadolu gazetesi olan Açığöz’de geçen şu ifadeler ise hayli dikkat çekicidir: “Kızıl bayrak, kızıl bayrak/ Yüksel kanatlarını aç/ Güneş gibi parlayarak/ Yeryüzüne sen ışık saç.”⁹³ Söz konusu Açığöz gazetesi gibi, Erzurum’da Albayrak, Konya’da Öğüt, Adana’da Yeni Adana ve benzerleri hep İttihatçılar tarafından yayınlanmış gazeteler olup 1920’den itibaren İslami Bolşevizm propagandası yapmaya meyletmiştir.⁹⁴

Bolşeviklerle ilgili basında çıkan yazı ve propagandaların Anadolu halkı üzerinde ne ölçüde tesir bıraktığı bilinmemekle birlikte Bolşeviklik konusu, 1920 Aralık ayından itibaren Doğu politikası ve Batı politikası şeklinde Büyük Millet Meclisi gündemine taşınmıştır. Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşanın sözlerine dayandırılarak Meclis gündemine taşınan bu tartışmalar, giderek alevlenmiştir. Muhafazakâr gruba mensup Hüseyin Avni Bey, Mecliste yaptığı bir konuşmada; seçim bölgesi Erzurum’da iken bazı subayların komünizm lehinde sözler sarf ettiklerini, bunun üzerine Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa’nın yanına gittiğini ve durumu sorduğunda Paşa’nın da komünistliğe yatkın bir ifade kullandığını iddia etmiştir. Hatta bu konunun araştırılması ve sözlerinin ispatı için bir heyetin Erzurum’a gönderilmesini istemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın Kazım Paşa’yı destekleyen konuşmasından sonra Erzurum’a bir heyetin gönderilmesine izin çıkmamıştır.⁹⁵

Anadolu’daki Bolşevik tesirlerin çok tehlikeli boyutlara ulaştığını söyleyen Tokat mebusu Mustafa Bey’in konuşması ise hayli ses getirmiştir. Mustafa Bey, Meclis’te yaptığı konuşmada; Bolşevikliğin Anadolu köylüsü üzerinde derin tesirler bırakmaya başladığını söyleyerek bunu, şahit olduğu olaylar üzerinden değerlendirmeye çalışmıştır. Bolşevik tesirden dolayı köylüler arasında bol para kazanacaklarına ve zengin olacaklarına dair yanlış bir kanaatin oluştuğunun altını çizen Mustafa Bey, meselenin çözümü için Meclisin inisiyatif alması gerektiğini savunmuştur.⁹⁶

Bu tartışmalardan Anadolu’daki Bolşevik tesirlerin boyutunu ölçmek mümkün olmamakla birlikte bazı davranışlardan bu tesirlerin siyasi yönünün izlerini sürmek mümkündür. Şöyle ki Ankara’da ilk defa 1920 yılında kutlandığı belirtilen komünizm bayramı, ertesi yıl Bolşevik veya 1 Mayıs bayramı olarak kutlanmaya

⁸⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, İçtima 1, 29.05.1920, 48.

⁹⁰ “İki Komünizm”, *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1920, 1; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Basım, 2012, 121; Kocabaşoğlu, Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, 311.

⁹¹ “Bir Mesele”, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ekim 1920, 1; Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere*, 121.

⁹² “Anadolu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Kasım 1920, 1.

⁹³ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere*, 130; “Kızıl Bayrak”, *Açığöz*, 2 Aralık 1920, 3.

⁹⁴ Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında*, 106.

⁹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt VII, İçtima 1, 22 Ocak 1921, 332, 336; Osman Okyar, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017, 12.

⁹⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt VII, İçtima: 1, 22 Ocak 1921, 326.

başlamıştır.⁹⁷ Sovyet sefaretindeki bu kutlamalara halkın çeşitli hediyeler getirerek katıldıklarına dair bilgiler yanında dönemin Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa, Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa ve öteki devlet adamlarının da birer kutlama mesajı gönderdiklerine dair bilgiler, Sovyet diplomat Aralov'un anılarında mevcuttur.⁹⁸

Kurtuluş Savaşında kesin netice alınmadan İngiltere'nin Misak-ı Milli çizgisinde bir sulh yapmayacağını düşünen Mustafa Kemal Paşa, bu tür söylemlere fazla tepki göstermeden yakından takip etmiştir.⁹⁹ Anadolu'da komünist ideolojinin kalıcı olarak yerleşmesinin önüne geçecek bir takım tedbirler almayı da ihmal etmemiştir. Bu bağlamda 18 Ekim 1920 tarihinde Türkiye Komünist Fırkasının kurulmasına izin verilmiş, gizli Yeşilordu örgütünün de bu partiye geçmesi sağlanarak gizli komünistlik faaliyetlerine geçit verilmemiştir.¹⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta; "Sosyalizm ve komünizm prensiplerinden hangileri ve ne dereceye kadar bizce kabili tatbik ve hazım ve kabul görüleceği Türkiye Komünist Fırkasının propagandasına mukabil milletin tezahüratı fikriyesiyle ve zamanla anlaşılacaktır."¹⁰¹ Diyerek, Türkiye'de bir komünist fırkanın kurulma gerekçesini açıklamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 6 Şubat 1921 tarihinde Hakimiyet-i Milliye gazetesine verdiği bir mülakatta ise; Rusya'daki komünizmin Anadolu'da uygulamanın imkanı olmadığını, bu yüzden Anadolu'da komünizm esasları üzerine kurulan fırkaların bu tecrübeyi idrak ederek faaliyetlerini sona erdirdiğini, Ruslarla olan münasebetlerin ancak iki müstakil devletin ittifak ve ittifak esasları çerçevesinde gerçekleşebileceğini anlatmıştır.¹⁰² Bu bağlamda Türkiye'nin komünist, Bolşevik veyahut aşırı sosyalist prensipleri kabul etmeyeceğinin altını çizen Mustafa Kemal Paşa, komünizm ile Rus dostluğu arasındaki muğlak durumu, bu mülakat ile birlikte tam olarak açıklığa kavuşturmuştur.¹⁰³

Ancak Kurtuluş Savaşının en kritik döneminde Mustafa Kemal Paşa, Sovyet yönetimini yanına çekmek için bir takım adımlar atmayı ihmal etmemiştir. Bu bağlamda Meclisten Başkomutanlık yasağı geçtikten hemen sonra Sovyetleri yanına çekecek bir takım dostluk jestleri yapılmıştır. Bunun için Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya çektiği telgrafta; Karadeniz sahillerinde elde edilecek hububatı açlık çeken Rus milletine hediye ettiğini bildirerek bu hususun Çiçerin'e acele tebliğ edilmesini istemiştir.¹⁰⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşının başından itibaren Rusya'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bunda şüphesiz Çarlık Rusya'nın tarihi emellerinin etkisi oldukça fazlaydı. Osmanlı basını, hem Rus ordusundaki genel durumu hem de Rusya'daki iç olayları, günlük olarak yayınlamış, hasmı olan ülkenin vaziyeti umumisini kamuoyuna aktarmak istemiştir. Bolşevik Devrimiyle birlikte Osmanlı basını, gelişmeleri sulh ve Osmanlı-Rus ilişkileri çerçevesinde ele almış; Rusya'daki olayların nereye varacağına ilişkin yorumlara pek yer vermemiştir. Bolşevik yönetimin ülkede belli bir istikrar sağladıktan ve ideolojik hedeflerine yönelik çeşitli kararlar aldıktan sonra basın ile birlikte Osmanlı yönetimi de, Bolşeviklik veya Bolşevizm konusuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu süreçte Rusya'nın tarihi emellerini sürdürmekte kararlı olduğuna inanan Osmanlı yönetimi, temkinli bir politika gütmek istemiş; kendi durumunu Avrupalı devletlerin tavrına göre belirlemeye çalışmıştır. Mondros Mütarekesinin ardından Osmanlı topraklarının İtilaf güçleri tarafından işgal edilmesi ve İngilizlerin baskısıyla birlikte anti-Bolşeviklik düşüncesi, kabul görmüş ve devletin resmi politikası haline getirilmiştir. Bu süreçte anti-Bolşeviklik düşüncesi ve bununla bağlantılı olarak anti-komünizm silahı, Anadolu'da girilen mücadeleye karşı sıklıkla kullanılmıştır.

Anadolu içlerine askeri güçler ve siyasi propagandalarla sızmaya çabalayan işgalci güçlere karşı Mustafa Kemal Paşa liderliğinde oluşturulan milli ordu, Sovyet yardımına acil ihtiyaç duymuş ve Bolşeviklerle ilişkiler, bu kritik dönemde başlamıştır. Milli Misakı gerçekleştirmek hedefinde olan Mustafa Kemal ve arkadaşları, bu dönemde

⁹⁷ "1 Mayıs Bütün Sosyalist Cihanın Bayramı", *Yenigün*, 1 Mayıs 1922, 1; Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere*, 121, 126.

⁹⁸ Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923)*, 117.

⁹⁹ Okyar, *Milli Mücadele Dönemi*, 130-131.

¹⁰⁰ Feridun Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, Yay. Nejat Ağbaba, İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, ty., 121-122.

¹⁰¹ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953, 507-509.

¹⁰² "Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Mülakat", *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Şubat 1921, 1.

¹⁰³ Bülent Daver, "Atatürk'ün Yeni Türk Devletinin Ekonomik Sistemi Hakkında Düşünceleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın*, 9/ 53, (Mart 1972), 6.

¹⁰⁴ Okyar *Milli Mücadele Dönemi*, 130-131; Mesut Çapa, "Anadolu'dan Kırım'a Yardım ve Yusuf Akçura'nın Bir Mektubu", *Türk Yurdu*, Yıl 31, 359 (Mart 1993), 152.

İngilizlere karşı Sovyet kartını ellerinde tutmak istemişler, Bolşevik yönetimle iyi ilişkiler kurmak istemişlerdir. Savaşın sonra Batılı güçlerle karşı karşıya kalmaktan çekinen Sovyetler, güney ve Karadeniz hudutlarını güvenli hale getirmek için bu süreçte Türklere destek vermiştir. Ancak Sakarya Savaşına kadar Sovyetlerin sağladıkları destek oldukça sınırlı kalmıştır. Zira Bolşeviklerin Türk tarafının kabul etmeyeceği Ermenilerle ilgili olan istekleri, ilişkilerin istenen düzeyde ilerlemesini engellemiştir. Sovyetler, Anadolu'daki Mücadelenin başarılı olmasını istemekle birlikte Bolşevikliği, gayri milli bulan Mustafa Kemal Paşa'ya şüpheyle yaklaşmışlar ve Enver Paşa kozunu ellerinde tutmak istemişlerdir. Bu süreçte Anadolu'da Bolşeviklik düşünceleri baş göstermiş ve Sovyetleri kurtarıcı olarak gören bir anlayışla birleşmiştir. Anadolu'daki mücadeleyi her şeyin üstünde tutan Mustafa Kemal Paşa, bu tür düşüncelerin önüne set çekmekten ziyade işgalci güçlere karşı bir denge unsuru olarak kullanmasını iyi bilmıştır. Sakarya Savaşının kazanılmasıyla verilen büyük mücadelenin bir yönüyle hesap ve kitap işi olduğu kurulan bu hassas dengelerle daha iyi anlaşılabilir. Sakarya zaferiyle Türkiye'nin geleceğini belirleyecek gücün Ankara olduğu anlaşılabilir ve Sovyetlerle ilişkiler, bu dönemde güçlenmiştir. Başta Lenin olmak üzere birçok Sovyet lider, Türkiye ile ilişkilerin kendileri için sağlayacağı menfaati sezmışler ve ilişkileri sağlam zemine oturtmaya gayret etmişlerdir. Bolşeviklerin yayımları emellerine bağımsızlık politikasıyla karşı koyan Mustafa Kemal Paşa, ilişkilerin ideolojik zeminde ilerlemesinin önüne geçmiştir. Böylece emperyalist emellere karşı büyük mücadele veren Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda komünizm ideolojisinin Anadolu'da kök salmasına engel olmuştur. Ancak Bolşeviklerle olan bağlantılar koparılmamış; ilişkilerin, resmi çerçevede ele alınması ve yürütülmesine özen gösterilmiştir.

Bütün bunlarla birlikte Bolşeviklerle ilk temaslar ve sürdürülen ilişkiler, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte Türkiye'nin dış politikasının temelini oluşturmuştur. Zira Ankara merkezli Anadolu'da verilen bağımsızlık mücadelesinde Bolşeviklerle olan ilişkiler, iki bağımsız devletin ilişkileri çerçevesinde ele alınmış ve yürütülmüştür. Sakarya Savaşına kadar şüphe ve tereddütlerle yürütülen ikili ilişkiler, Sakarya zaferinin ardından imzalanan Moskova Antlaşmasıyla yeni bir döneme girilmiş ve Bolşevikler, Ankara'da kurulan yeni hükümeti ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Kalem-i Mahsusa Müdüriyeti (DH.KMS), 52/35, (H. 03.01.1338).

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4615/346064, (H.17.05.1338).

Hariciye Siyasî (HR.SYS) 2458/2, (M. 12.09.1918); 2563/7, (M. 30.10.1918).

Resmi Yayınlar

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt I, 1 Aralık 1917.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt II, 4 Mart 1334/1918.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt I, İçtima: 14, 11.05. 1336/1920.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, İçtima: 1, 29.05.1920.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, Cilt VII, İçtima: 1, 22 Ocak 1921.

Telif Eserler

Ada, Turhan. "Rus-Batı Rekabetinin Odak Noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Politikası (1920-1922)", *Belleken*, 82/ 295 (Aralık 2018): 1077-1152.

Akal, Emel. "Mebuslara ve İcra Vekillerine Sunulan Raporlara Göre Bolşevizm Nasıl İlerliyor", *Tarih ve Toplum*, 38/ 225 (Eylül 2002): 143-153.

- _____. *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012.
- Akarşan, Mediha. "1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) Arasında Kurulan İletişim, *Atatürk Yolu*, 4/ 16 (1994): 467-490.
- Akşin, Sina. "Kurtuluş Savaşında Lozan'da İngiltere ve Fransa ile İlişkiler", *Lozan'ın 50. Yıl Armağanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, (1978): 55-67.
- Aralov, Semyon İvanoviç. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları (1922-1923)*. Çev. Hasan Âli Ediz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2010.
- Aslan, Yavuz. "1918-1921 Yılları Arasında Samsun ve Çevresinde Bolşevik Faaliyetleri", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu (20-22 Mayıs 1999)*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, (2000): 1-8.
- Aslan, Zehra. "Brest Litovsk Müzakerelerinin Türk Kamuoyuna Yansımaları (Aralık 1917-Nisan 1918) *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya (Askerî, Siyasî ve Sosyal Gelişmeler)*, Ed. Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, (2017): 283-308.
- Atatürk Kemal. *Nutuk* Cilt 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 9. Basılış, 1969.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. Bugünkü Dile Hazırlayan: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Bekcan, Umut. "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68/ 4, (2013): 73-102.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953.
- Çapa, Mesut. "Anadolu'dan Kırım'a Yardım ve Yusuf Akçura'nın Bir Mektubu", *Türk Yurdu*, Yıl 31, 359 (Mart 1993): 152-157.
- Çiçek, Rahmi. "Bolşevikler ve Bakü Kongresi Hakkında Hafız Mehmed Bey'in Beyanatu", *Toplumsal Tarih*, 11/ 61 (Ocak 1999): 38-40.
- Daver, Bülent. "Atatürk'ün Yeni Türk Devletinin Ekonomik Sistemi Hakkında Düşünceleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/ Yarın*, 9/ 53 (Mart 1972), 4-7.
- Dö Monzi. *Bolşeviklik*. Çev. Haydar Rifat. İstanbul: Sanayiinefise Matbaası, 1932.
- Eşref, Edip. "Alemdede Saha-i Terakkiye Doğru Atılan Her Hatve İslam'a Tekarrübdür", *Sebilürreşad*, 18/ 466, (13 Aralık 1920): 282-285.
- Gilliard, Pierre. *Son Çarıçev Aleksey Romanov'un Eğitimcilerinden Rus Sarayında On Üç Yıl*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Gül, Mustafa. "Bolşevik İhtilali Sırasında Kırgız-Kazak Öğrencilerin Osmanlı Hükümeti'ne Sundukları Bir Beyanname", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11/ 31 (Mart 1995): 49-54.
- Gündüz, Ahmet. "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/ 1, (2005): 1-12.
- Gürün, Kamuran. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Kakıncı, Halit S. "Gün Işığında Çıkarılan 12 Yeni Belge Tartışmalarına Soru İşareti Getiriyor Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü?", *Toplumsal Tarih*, 11/ 61 (Ocak 1999): 30-34.
- Kandemir, Feridun. *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*. Yay. Nejat Ağbaba, İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, Sinan Matbaası, ty.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz* Cilt 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2008.
- Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*. Haz. Abraham Ascher, Çev. Celal Kanat, İstanbul: Metis Yayınları, 1992.
- Kırmlı, Hakan. "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922)", *Belleten*, 75/ 274 (Aralık 2011): 881-952.
- Kocabaşoğlu, Uygur - Metin Berge. *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Korkmaz, Telli. "Türk-Sovyet İlişkilerinde G.V. Çiçerin ve Ermeni Meselesi", *Belleten*, 80/ 288 (Ağustos 2016): 619-638.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara: A.Ü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1970.
- Milli Mücadele Dönemi Beyânâmeleri ve Basını*. Haz. Zekâî Güner-Orhan Kabataş, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1996.
- Okyar, Osman. *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017.

Onar, Mustafa. *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*. Cilt I. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Önen, Nizam. *İki Turan: Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Sonyel, Selâhi R. "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Mustafa Kemal-Enver Çatışması", *Bellekten*, 54/ 209, (Nisan 1990): 381-402.

_____ "Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Tutanakları", *Bellekten*, 45/ 179, (Temmuz 1981): 211-301.

Tekin, Nil Türker. "Türkiye'deki İlköğretim ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Rus İmajı", *Toplumsal Tarih*, Sayı 216 (Aralık 2011): 84-88.

Teziç, Erdoğan. "1923-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu (14-16 Ocak 1977)*, İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları, (1977): 63-72.

Toprak, Zafer. "Ekim Devrimi Osmanlı-Türk Basınında Lenin", *Toplumsal Tarih*, 287 (Kasım 2017): 72-78.

Topuz, Hıfzı. *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Basım, 2012.

Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*. İstanbul: BDS Yayınları, 1991.

Uca, Alaattin "Atatürk ve Komünizm", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15, (Erzurum 2000): 323-348.

Wade, Rex A. *Rus Devrimi 1917*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Sürelî Yayınlar

Açıksöz

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

İrade-i Milliye

Peyam-ı Sabah

Sabah

Tanin

Yeni Dünya

Yenigün